

PALEOEKOLOGIE

studuje vztahy mezi organismy a prostředím v geologické minulosti

PROSTŘEDÍ

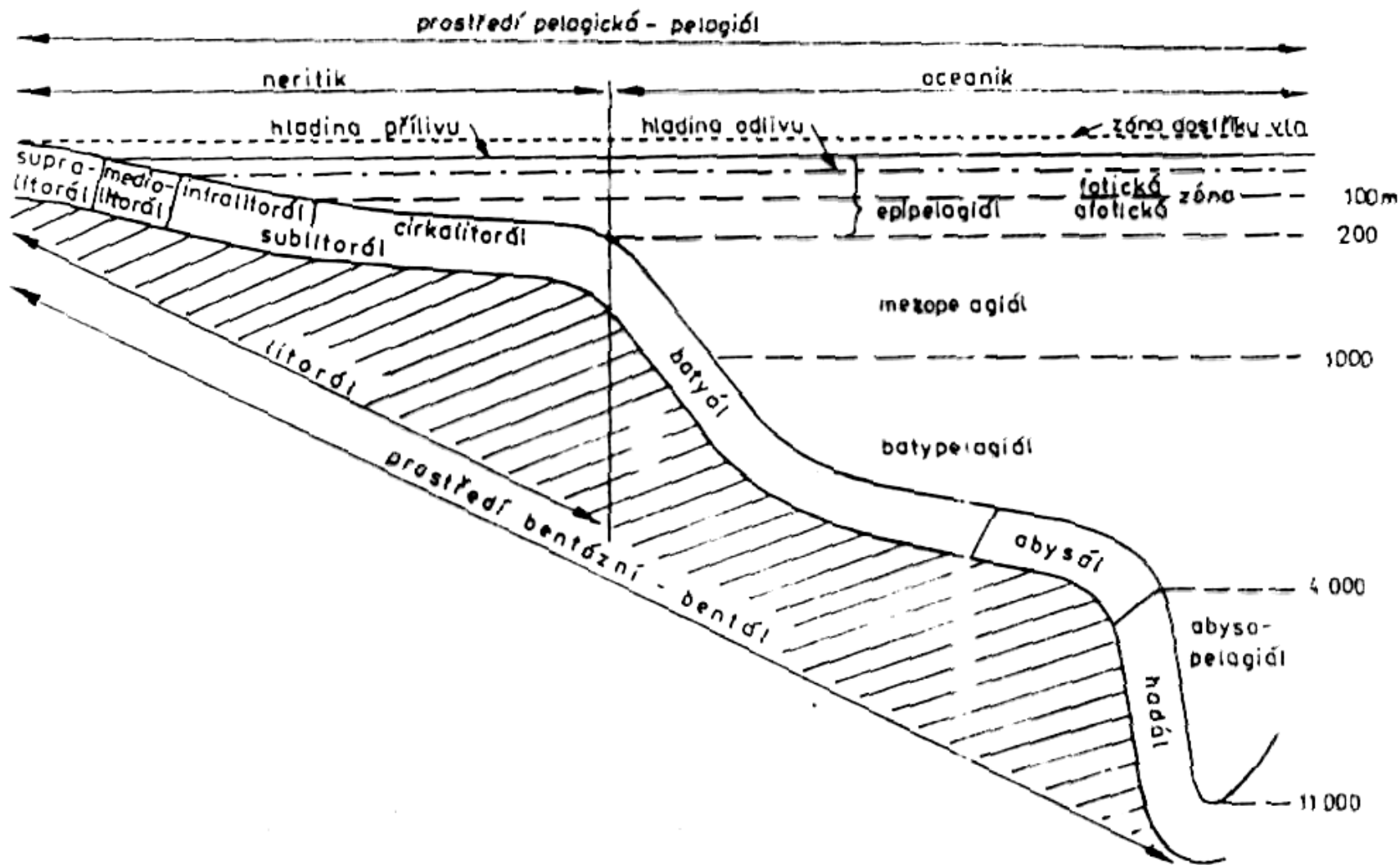
= soubor všech podmínek, které umožňují organismu na určitém místě žít, vyvíjet se a rozmnožovat,
souhrn fyzikálních, chemických a biologických faktorů

ZÁKLADNÍ DĚLENÍ

prostředí mořská   x   prostředí pevninská

Mořská prostředí - terminologie a rozmístění

Terminologie mořských prostředí a jejich rozmístění. Podle C. Babína 1971.

Pevninská prostředí

vodní (akvatická)

x

suchozemská (terestrická)

fluviální (potoky a řeky)

lakustrinní (jezera)

paludální (močály a bažiny)

Taxodium distichum

A huge fire scar on an old giant sequoia in Black Mountain grove. This gnarled old giant is still clinging to life after centuries of surviving forest fires.

Sequoia

prostředí jeskynní (jeskynní uloženiny a výplně puklin) – významná v paleoekologii

Ekologické faktory

- abiotické - biotické

Nepatří k nim: fyzicko-geografické údaje (např. zeměpisná šířka, nadmořská výška nebo hloubka) – určují umístění na zemském povrchu, ale nemají přímý vliv na organismy

Velikost (intenzita) ekologických faktorů na různých místech Země různá a mění se i v čase (gradient, časové změny – trend). Vliv na zeměpisné rozšíření druhů, rozmnožování, vývojové cykly, úmrtnost, migrace, vznik adaptací (např. klidová stadia – cysty, hibernace...)

Periodicita = pravidelné opakování (denní, měsíční, sezónní nebo roční) - světlo, teplota, slapové jevy...

Ekologická valence

Tolerance – schopnost organismu snášet určité rozpětí libovolného faktoru.

Není u všech jedinců téhož druhu stejná - změny během života (larvy x dospělci), interakce různých ekologických faktorů...

Nedostatek i přebytek kteréhokoliv z faktorů (zejména blíží-li se hranici tolerance = mezní neboli limitující faktor) - absence, špatná prosperita, neschopnost rozmnožování

Optimální životní podmínky (optimum) – nemusí být vždy uprostřed ekologické valence!!!

Okraje = letální hranice

steno- úzké rozpětí

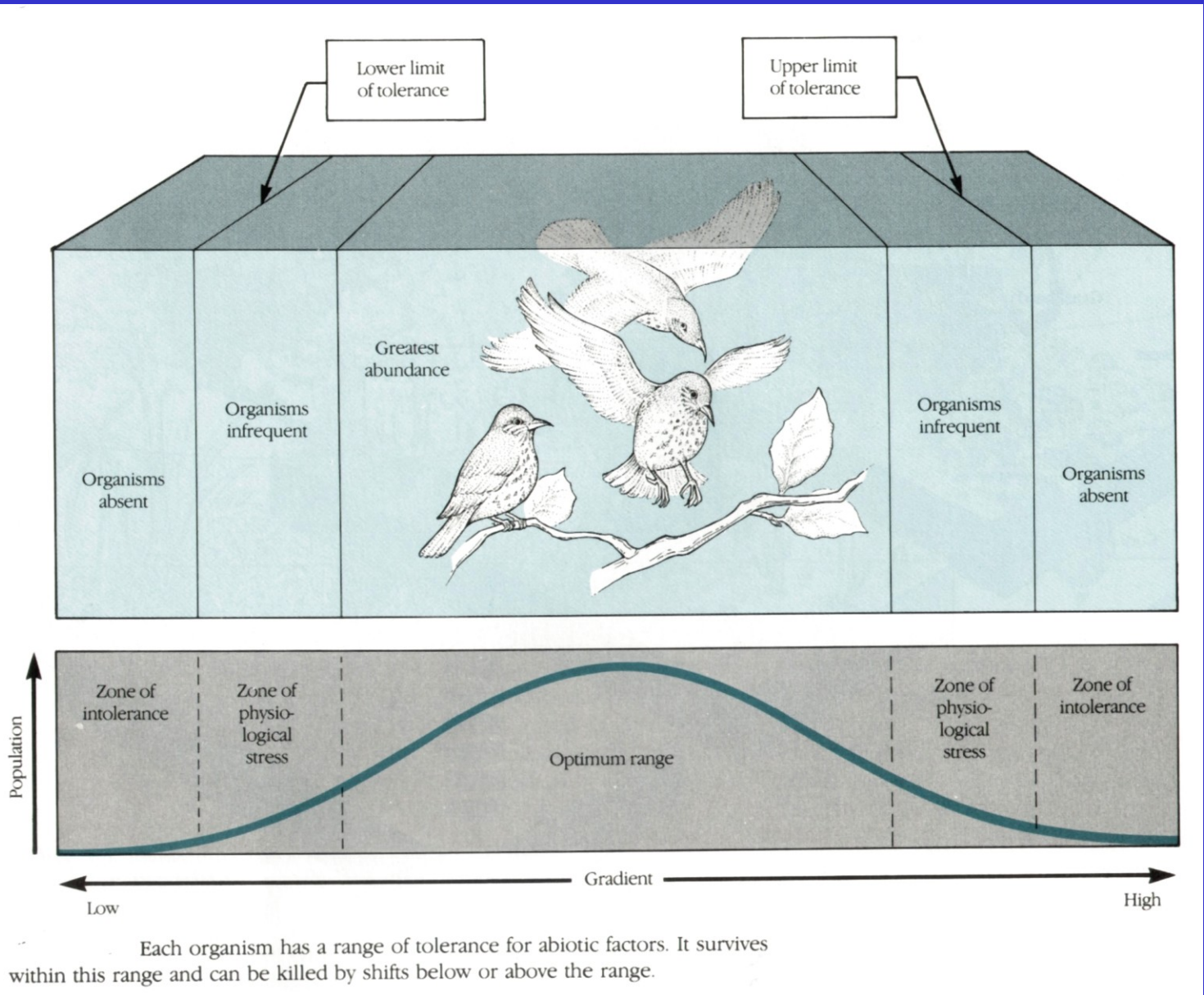
eury- široké rozpětí

stenovalentní (stenobionti) x euryvalentní (eurybionti)

snášejí jen malá kolísání

přizpůsobení ke značným změnám

Tolerance

Abiotické ekologické faktory

v paleoekologii většinou nelze přímo měřit

- fyzikální
- chemické

substrát

světlo

teplota

vlhkost vzduchu a srážky

tlak

hustota a viskozita vody

zakalení vody

proudění a turbulence prostředí

obsah kyslíku

obsah oxidu uhličitého
salinita

Substrát

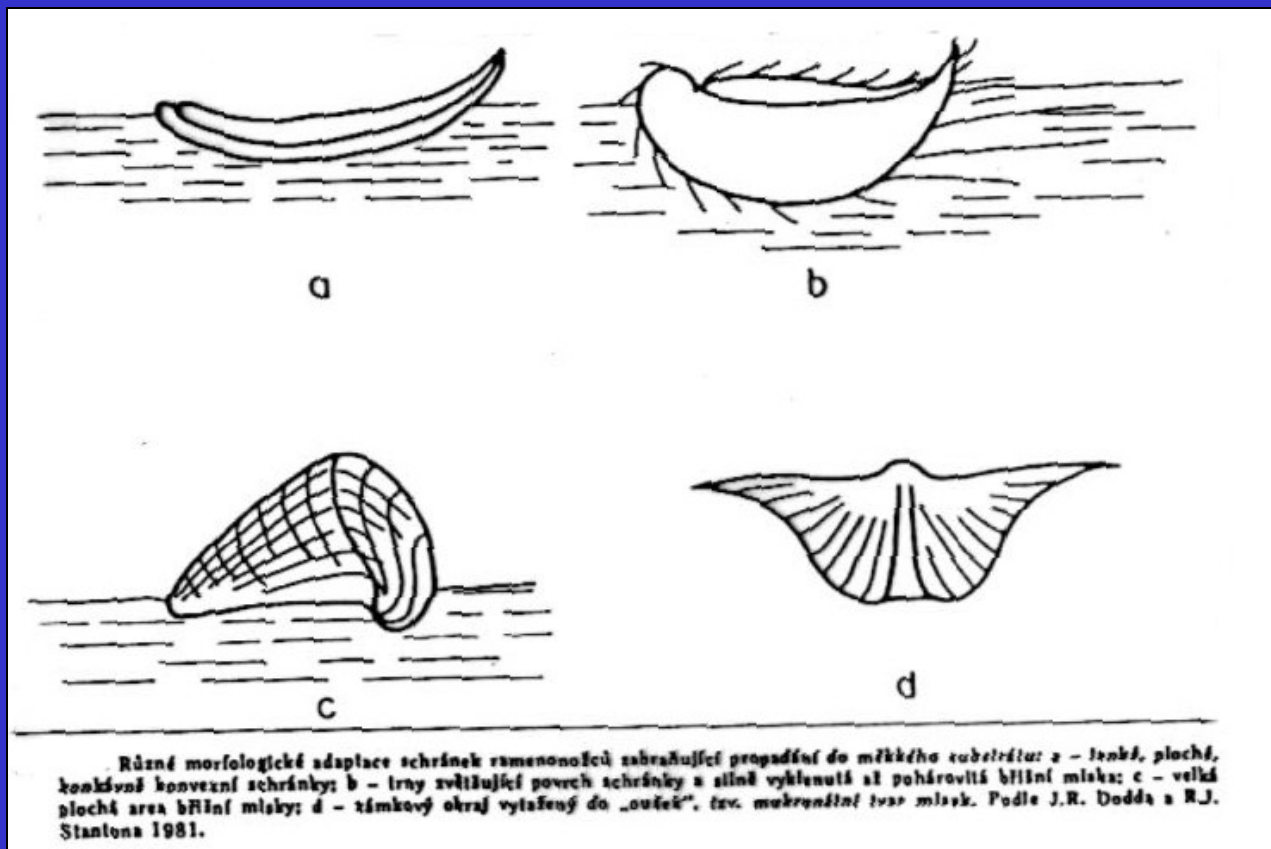
V paleoekologii **lze přímo studovat** – petrografie, sedimentologie (zrnitost, vytrídění, barva, textury – čeriny, gradační zvrstvení apod., mineralogie, poměr org. a anorg. hmoty, chemismus)

Zásadní vliv na **sesilní a vagilní bentos**:

chemické vlastnosti (obsah CaCO_3 , SiO_2 , org. látek, stopových prvků...)

fyzikální vlastnosti (tvrdost, zrnitost, barva...)

Morfologická přizpůsobení např. proti zapadání do sedimentu – *zvětšování rel. plochy vzhledem k objemu, zprohýbání okraje misek* – obrana proti pronikání hrubších částic do zaživacího traktu (filtrátoři)

Světlo

nutná podmínka fotosyntézy

Fotická x afotická zóna (hranice v oceánech asi 100 m, jinak mnohem méně)

hloubka pronikání různá pro jednotlivé barevné složky bílého světla (nejhlouběji modré, minimálně infračervené a ultrafialové)

Nepřímé zjišťování:

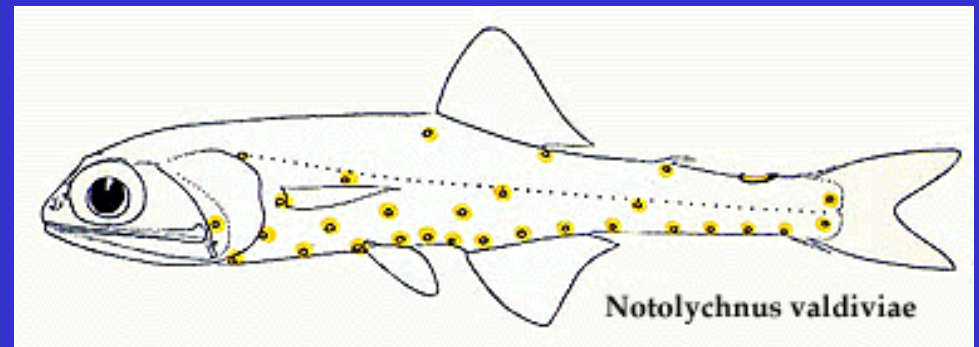
– poměr autotrofů a heterotrofů

- přítomnost či absence slepých druhů (*POZOR na hrabavé formy žijící ve fotické zóně!!!*)

Fotická zóna – barevné vzory na schránkách

Afotická zóna – světelné orgány u ryb

Zvláštní případ afotického prostředí – kontinentální a podmořské jeskyně.

vzory na schránkách

světelné orgány (ryby)

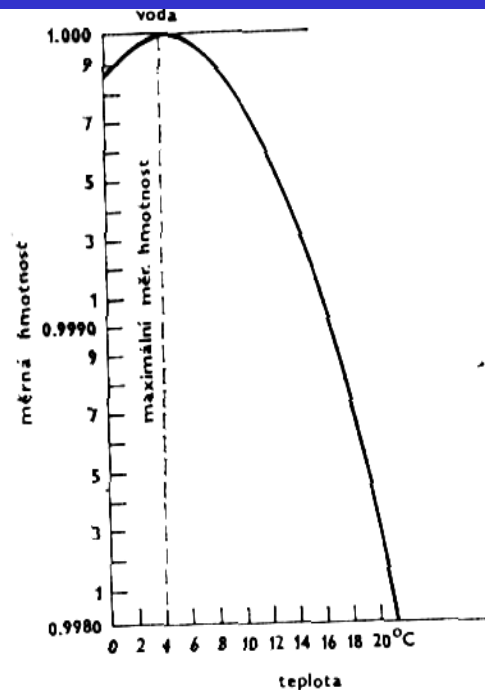
Teplota

Přímý i nepřímý vliv na organismy - rychlost procesů, změny hustoty, viskozity, mineralogické složení a morfologie schránek mořských bezobratlých (teplé vody – aragonit, kalcit s více Mg, chladné – kalcit). Život: -270 stupňů C až +200 stupňů C, teplotní pásma (polární, subpolární, mírné, subtropické, tropické).

Souš: malá tepelná kapacita vzduchu, výrazné kolísání teplot

Voda: mnohonásobně vyšší tepelná kapacita, malé kolísání teplot povrchových vrstev oceánů, vyšší kolísání – mělké příbřežní zálivy, sezónní změny teploty povrchu moří – mořské proudy, převládající směry větrů, sluneční záření apod.

Závislost hustoty vody na teplotě

Závislost měrné hmotnosti vody na teplotě (podle RUTTNERA)

Termoregulační schopnost živočichů

(stálá tělní teplota - endotermie)

Homoiotermní (teplokrevní)

Poikilotermní (studenokrevní)- přírůstky

Chladné oblasti:

Bergmannovo pravidlo (zvětšení těla, menší povrch vzhledem k objemu)

Allenovo pravidlo (kratší uši, zobáky...)

lední medvěd

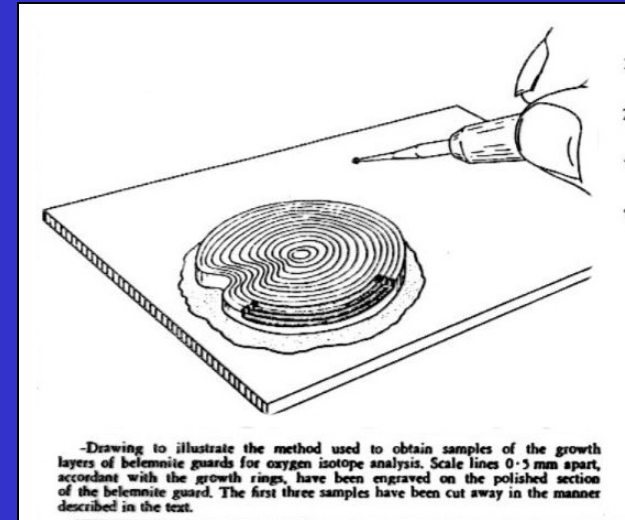
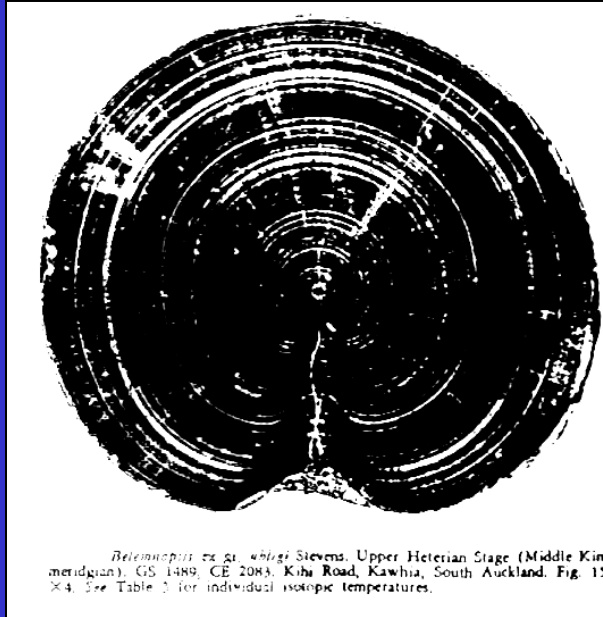
fenek, Sahara

Určování paleotplot:

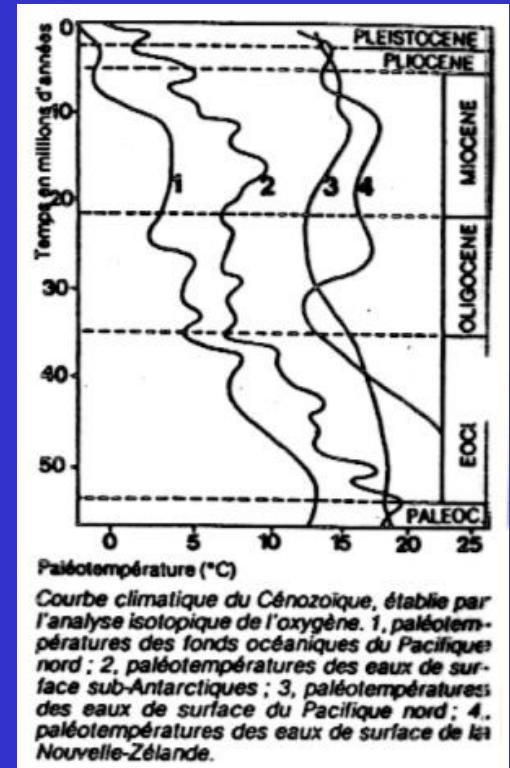
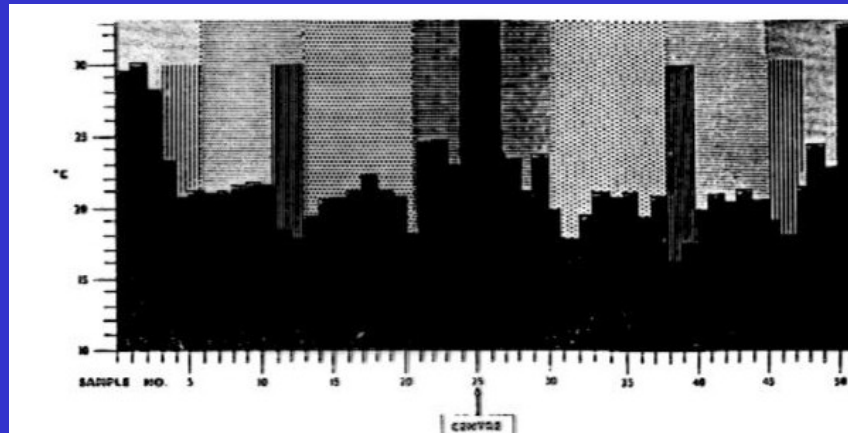
geochemické metody (izotopová termometrie)

stenotermní organismy (např. biohermní korálnatci apod.)

diverzita společenstva (zvyšuje se s rostoucí teplotou)

Izotopová termometrie

Vlhkost vzduchu a srážky

Aridní oblasti – pouště - suchá terrestrická prostředí, vyšší výpar než srážky

Semiaridní oblasti – polopouště – srážek poněkud více (200-400 mm/rok)

Humidní oblasti – velká vlhkost, srážky převažují nad výparem

Tlak

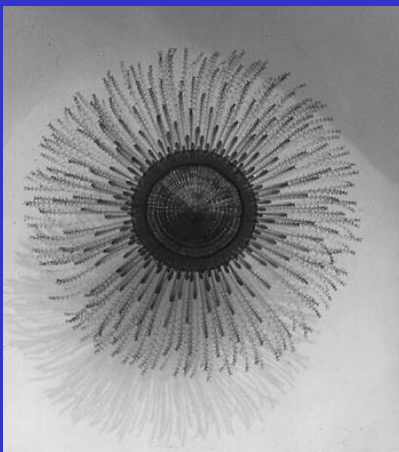
Vliv na fyziologické procesy organismů, rozpustnost plynů (kyslík, oxid uhličitý...)

Voda – na každých 100 m roste o 1MP

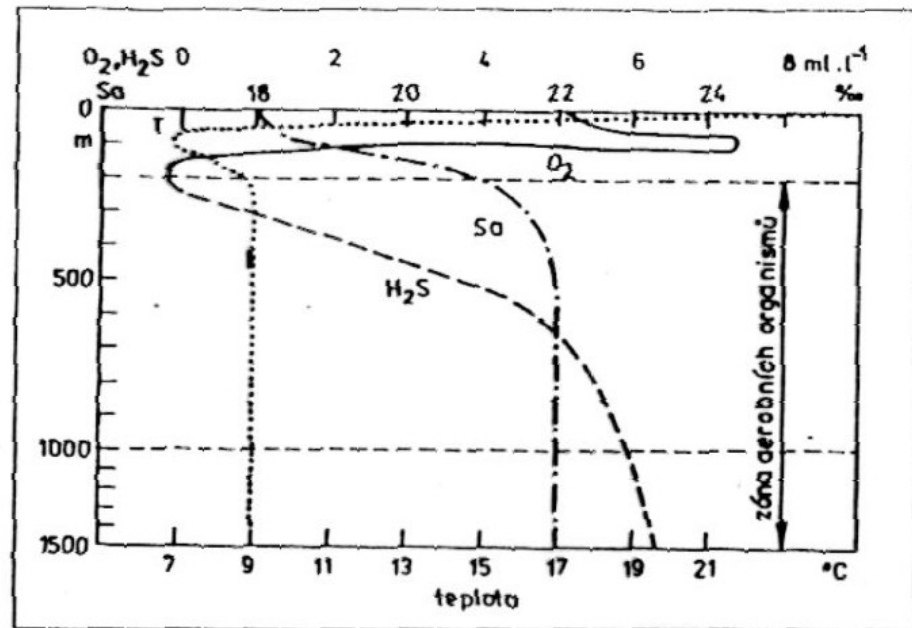
Voda i tělní tekutiny jsou téměř nestlačitelné, takže hydrostatický tlak se neuplatňuje jako výrazný ekologický faktor (mnohdy velká tolerance), ALE organismy s dutinami vyplněnými plyny – přizpůsobeny životu v urč. hloubkách

Hustota a viskozita

změny s teplotou a salinitou, vliv na tvary a stavbu těl vodních živočichů
teplejší vody – menší hustota, menší viskozita – rychlejší klesání planktonu (členitější schránky, výběžky, jehlice)

Stratifikace – vznik různě hustých nemísících se vrstev vody

Vertikální stratifikace (rozvrstvení) vodního sloupce v Černém moři způsobená nižší hustotou méně slané povrchové vrstvy vody. Omezená komunikace Černého moře se Středozemním mořem úzkými průlivy brání rozptýlení sladké vody přiváděné velkými řekami. Tak se při povrchu udržuje vrstva méně slané vody s nižší hustotou, zatímco voda slanější, hustší, zůstává ve větší hloubce. Mezi oběma vrstvami dochází pouze k velmi malé výměně vody, takže všude kyslík je v hlubších částech Černého moře spotřebován a nový není přiváděn; hromadí se tam naopak jedovatý sirovodík. Křivky vyjadřují teplotu vody (T), obsah kyslíku (O₂), obsah sirovodíku (H₂S) a množství rozpuštěných solí (S_a). Podle H. Celleri 1976.

Obsah kyslíku

ve vodním prostředí (klesá s rostoucí teplotou a salinitou, stoupá s rostoucím atmosférickým tlakem)
Do vody - asimilací rostlin a rozpouštěním ze vzduchu (*nejvíce v povrchových vrstvách s vlivy vlnění a ve fotické zóně, směrem do hloubky obsah klesá – respirace organismů, rozklad odumřelé org. hmoty*).

Eutrofizace – zvýšení přísunu živin, vyšší primární produkce, nárůst biomasy ve fotické zóně, při rozkladu může vzniknout vrstva oxidického minima (veškerý kyslík spotřebován – hl. asi 500 m).

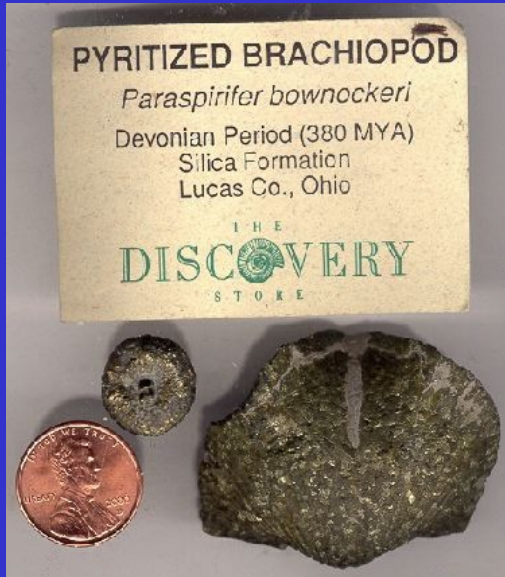
Přímé měření ve fosilních prostředích – jen výjimečně (arktický led, bublinky ve fosilních pryskyřicích...)

Nepřímá měření

petrografické charakteristiky sedimentů (barva, obsah siřníků, obsah organické hmoty ...)

fosilie – méně kyslíku – redukce velikosti, tloušťky a skulptur schránek, menší **bioturbace** (laminace!!!)

morfologické změny

pyritizace

graptolitové břidlice

SEDIMENTY BEZ LAMINACE

1

LAMINOVANÉ SEDIMENTY

2

3

4

4a

5

5a

6

6a

7

7a

Rozdíly v morfoloži brachiálních dírkovec rodu *Uvigerina* (1 - 3) a *Holovina* (4 - 7) v závislosti na obsahu kyslíku u dna. V prostředí oxidickém jsou sedimenty neustále rozrývány makrobentosem, proto jsou více méně homogenní, bez laminace. Schránky dírkovec v něm žijících jsou výrazně skulpturované (mají vysoké šebra či křily). Naproti tomu v prostředí se sníženým obsahem kyslíku nejlépe podléhá substrátu, sediment není homogennizován bioturbací, takže udržují zachovaný tenké vrstvičky hlíčí se často barvou (podle toho, jaký materiál se v jednotlivých ročních obdobích převládá usazoval). Takové střídaní různobarevných, maximálně několik milimetrů mocných vrstviček se projevuje na příděm řezu horninac jako jemné proužky, laminy. Je to jedna z typických znaků sedimentů vzniklých v prostředí s nízkým obsahem kyslíku nebo bez kyslíku. Některé skupiny dírkovec mohou žít i při velmi nízkých koncentracích kyslíku, jejich schránky jsou pak ale menší, se silně redukovatou skulpturou (šebra jsou nízká nebo chybí, křily nejsou vyvinuté). Podle W.E. Hendrixe 1958.

Zdroj uhlíku pro fotosyntetizující organismy

Voda – rozpouštění z atmosféry nebo produkt metabolismu či mineralizace odumřelé organické hmoty, spotřeba při fotosyntéze – ve fotické zóně během dne jeho množství klesá, do hloubky roste – vyšší kyselost vody a rozpustnost CaCO₃ – znemožnění sekrece vápnitých schránek, příp. rozpouštění již hotových schránek

Hladina

---

dobré zachování

Lysoklina

---

stopy rozpouštění méně než 10%

CCD – karbonátová kompenzační hloubka (pouze hlubokomořské části oceánů)

bez karbonátů

pod CCD – cizorodý materiál (aglutinované schránky)

Různé modifikace karbonátů – různá rozpustnost:

Kalcitová k.h. – 5,5 km (Atlantik) – 4-5km – 3-2,5 km póly

Aragonitová k.h. – 2,5 km (Atlantik) – 500 m (Tichý)

Zakalení vody

stupeň závisí na množství částic vznášejících se ve vodě, vliv na pronikání světla do hloubky poškozování tkání (částice písku) - zakalené vody – hojněji jen červi (stopy), někteří mlži apod.

Proudění a turbulence prostředí

Proudění:

proudění vzduchu - teplotní gradient mezi póly a rovníkem, hlubinné proudy - rozdíly v teplotě a salinitě vody, vliv na migraci a rozšíření organismů

Výstupné proudy (upwelling - větry od pevniny) – přínos živin, chladné vody, bohatý fytoplankton, vysoká primární produkce, rozvoj i vyšších trofických úrovní

Turbulence:

Působení větru (na dno od supralitorálu až po hloubku kolem 40 m)

klady - přísun potravy a kyslíku, odnos vylučovaných látek,

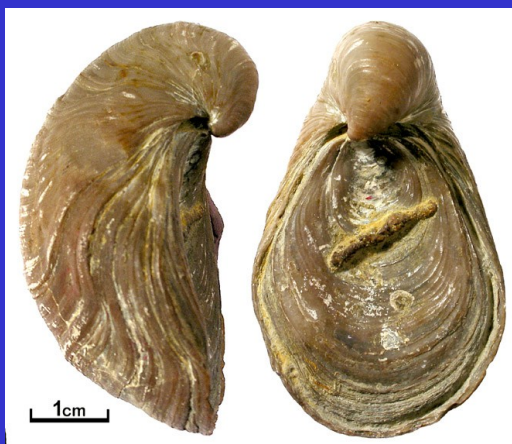
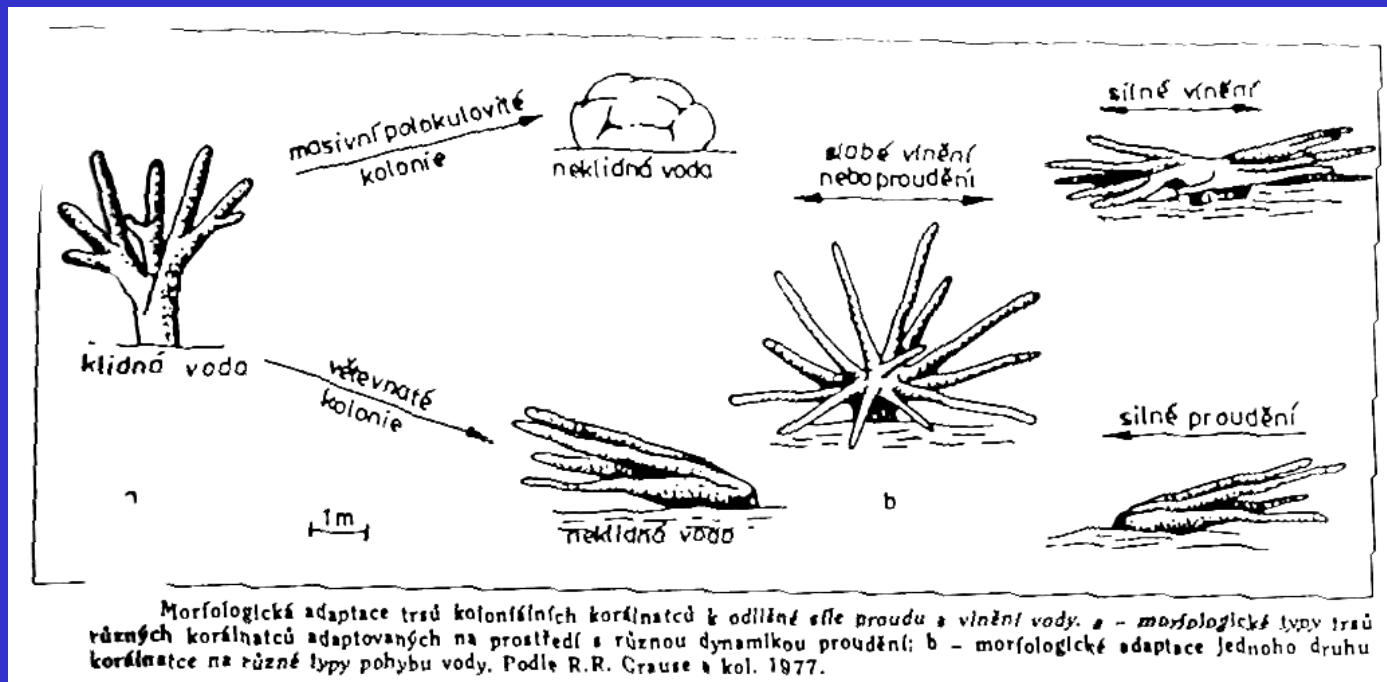
zápory - pohyb částic sedimentu – poškozují sesilní bentos, pohřbívá drobný bentos, vliv na požírače suspenze (filtrátory)

Litologie (psamity – transgresivní pískovce a slepence, čeřiny)

Specifické společenstvo – silné schránky bentosu, převaha - připevněné, zakotvené a vrtavé formy

rudisti

Gryphaea

Patella

vrtavé organismy

Salinita

= obsah solí rozpuštěných ve vodě (v ‰)

mořská voda – průměr 35 ‰ (převažuje NaCl a sírany - zůstávají v roztoku, uhličitany přinášené řekami - tvorba schránek a pak ukládání v sedimentech)

sladká voda - méně než 0,5‰ (převládá CaCO₃)

brakická voda - mezi tím

infrahalinní (sladká) – 0-0,5‰

oligohalinní – 0,5-3,0‰

miohalinní – 3,5-5‰

mezohalinní – 5 – 9‰

pliohalinní - 9-16,5‰

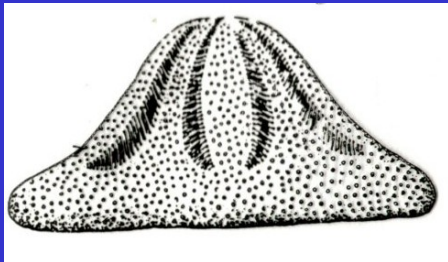
brachyhalinní - 16,5-30,0‰

mořská – nad 30‰

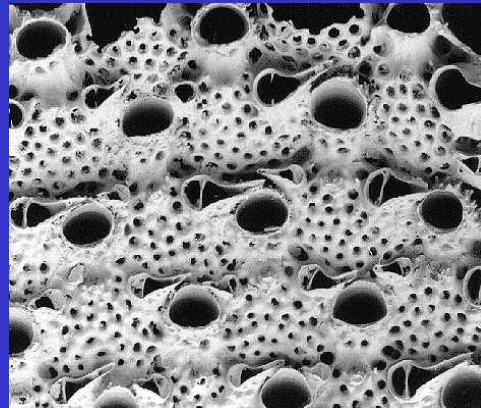
hyperhalinní – nad 40‰

Ovlivňuje **rozšíření organismů** - sladkovodní a mořští živočichové se značně liší stavbou tělních pokryvů a osmoregulačních orgánů (ledviny). Náhlé změny salinity mohou vyvolat masové uhynutí stenohalinních organismů.

normální salinita

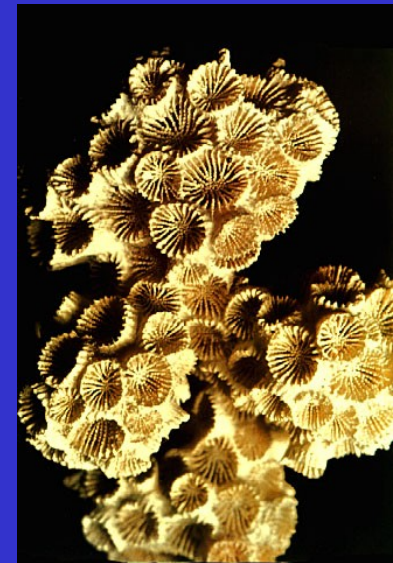
ostnokožci

mechovky

hlavonožci

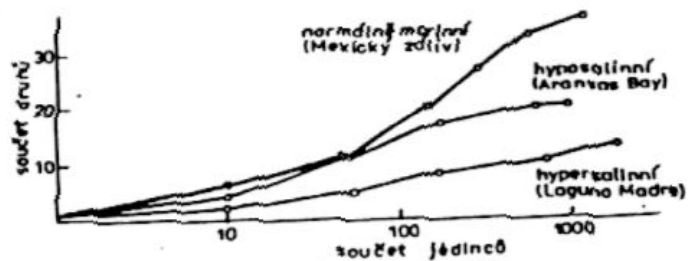

útesotvorní koráli

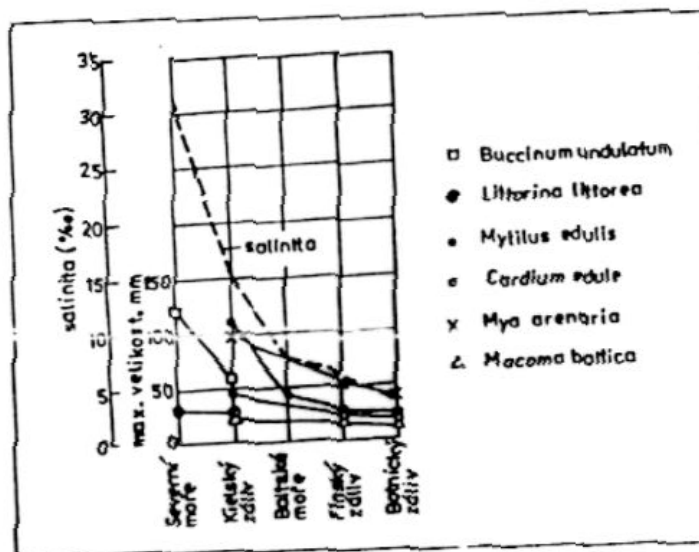
Brakická společenstva – druhově velmi chudá, na jedince extrémně bohatá (=změna diverzity), menší, tenčí, slaběji ornamentované schránky (obtížnější sekrece CaCO₃)

Congeria
Melanopsis

Změna diverzity měkkýšů v prostředích s normální koncentrací soli (35‰). Podle V. Pokorného 1958.

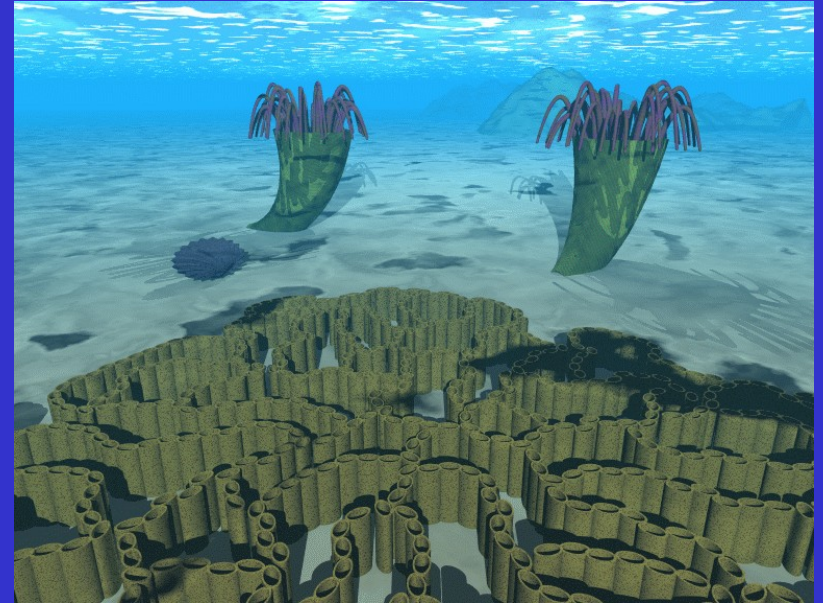
Vliv salinity na velikost schránek měkkýšů v Severním a Baltickém moři. Podle Sorgenfreie 1958.

Vzájemné vztahy organismů

A) vnitrodruhové

B) mezidruhové

ad A) Vnitrodruhové vztahy
organismy solitérní x koloniální

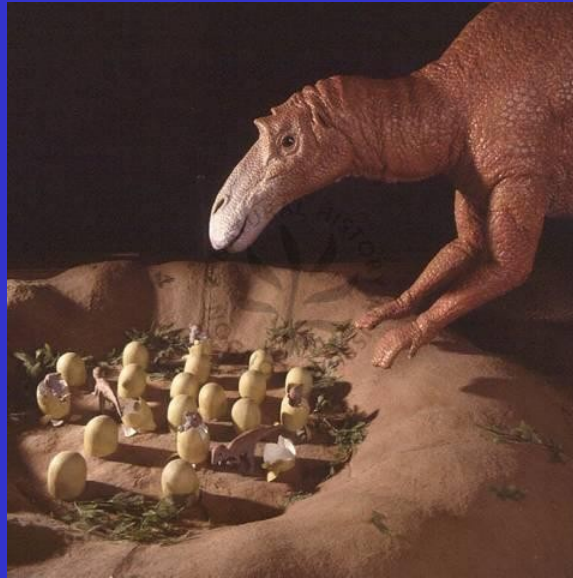

Society – skupiny jedinců téhož druhu (např. *pár, stádo, hejno*)

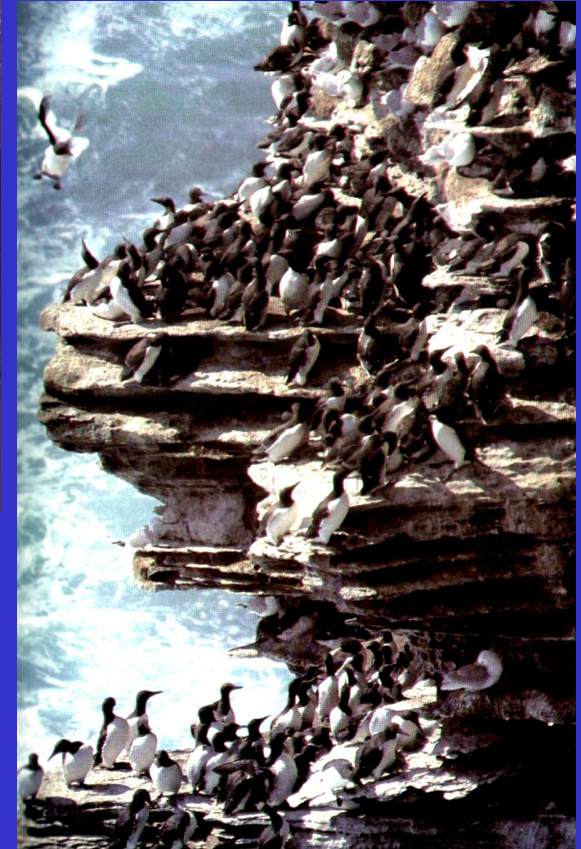
– *reprodukční* (rodina, hnízdní kolonie...) x *nereprodukční* (tažné hejno, hibernující skupina...)

roj sarančí stěhovavých

Maiasaura

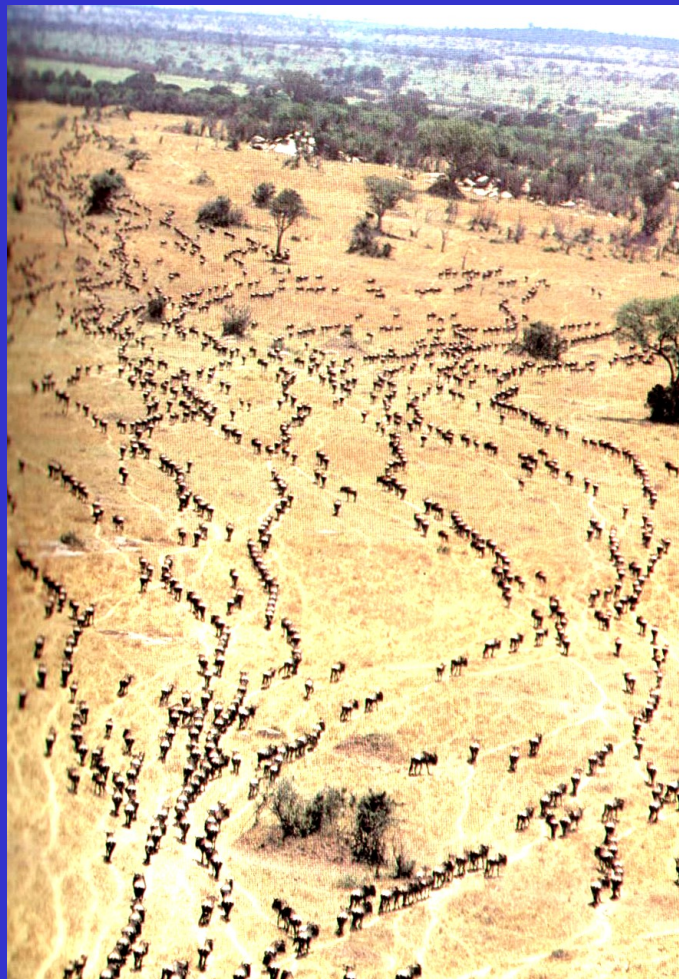

hnízdní kolonie (alkouni)

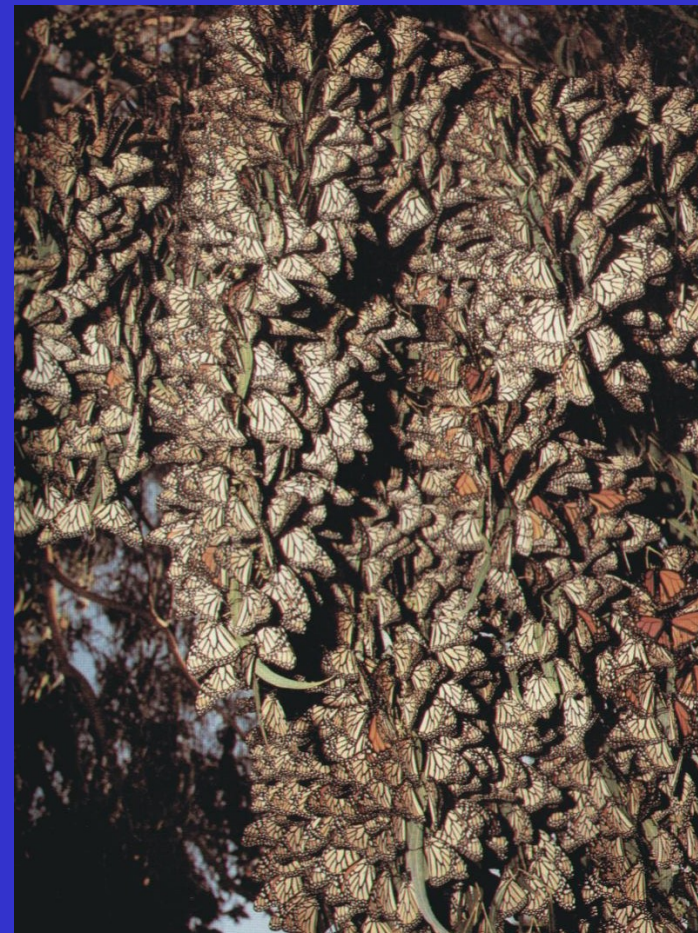
Sdružování (sociabilita) – vnitřní pudy a instinkty

Teritoriální chování - může přecházet (při přemnožení) až v **antagonismus** (= stres, vyšší úmrtnost, boj o potravu, úkryt, prostor...)

Konkurence – projeví se vždy, je-li nedostatek nějaké životní potřeby (toulavost, migrace na méně vhodná volná stanoviště)

motýli - zimoviště

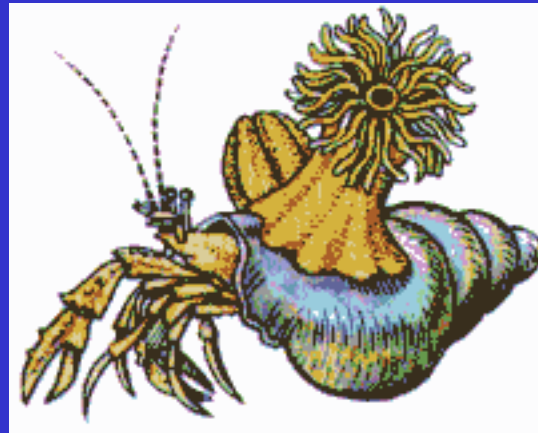
pakoně - tah

Ad B) Mezidruhové vztahy

Během vývoje ekosystémů se mění, jsou stále složitější, přibývá vztahů kladných, záporných spíše ubývá.

Neutralismus (= tolerance, snášenlivost) – populace se vzájemně nijak neovlivňují

Protokooperace – obě populace mají ze vzájemného soužití prospěch, nejsou však na sobě závislé (volný vztah - např. zimní sdružování ptáků do hejn, trvalejší vztah – aliance – např. poustevnický ráček a sasanka...).

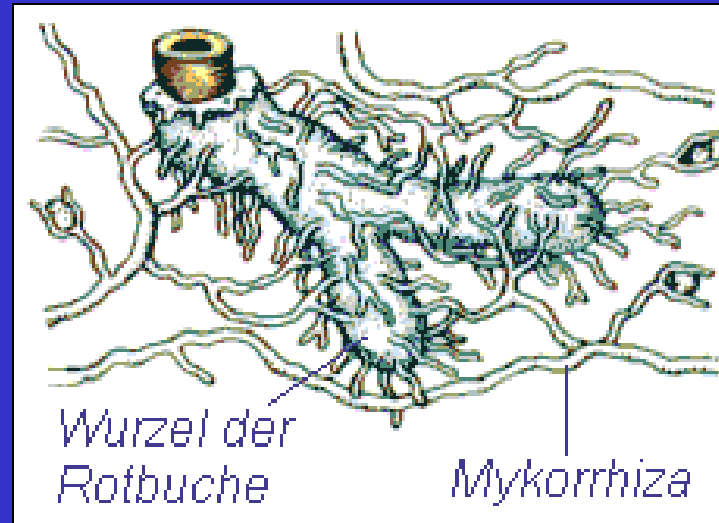
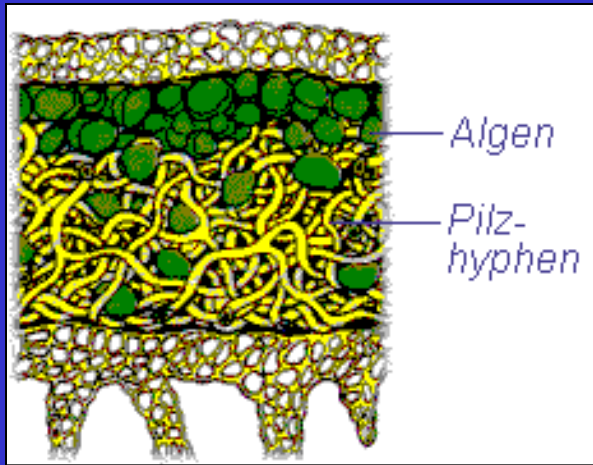

Komensalismus – vzájemné soužití je výhodné pro jednoho z partnerů (komensála), druhý (hostitel) jím není nijak dotčen. *V přírodě značně rozšířeno – např. přisedlé organismy na schránkách...*

Mutualismus – obě populace se v uspokojování svých potřeb vzájemně podporují tak, že žádná nemůže v přirozených podmínkách přežít bez druhé (např. lišejníky, mykorrhiza, rostliny a jejich opylovači...)

Amensalismus (= antibióza, allelopatie) – jedna populace vylučovanými ochrannými látkami (inhibitory, antibiotika) omezuje druhou v růstu či rozmnožování nebo jí může způsobit i smrt, sama však není nijak omezována (např. řasy - zelený květ – ve fosilním stavu těžko prokazatelné)

Kompetice (=konkurence, soutěžení) – **obě populace soupeří o stejné životní potřeby v témže prostoru.**
Vzájemně negativní ovlivňování – strádání obou, vytlačení jedné populace, diferenciace nik (překrývání nik - potravní, prostorové, úkrytové, časové...)

Největší konkurence – jednotlivé druhy téhož rodu (potřeby téměř shodné) – teritoriální instinkty.
Kompetice mezi různými jedinci téhož druhu – vždy slabší než kompetice mezidruhová – v daném prostředí se **zřídka vyskytují společně dva nebo více druhů jednoho rodu.**

Narušení bariér mezi biogeografickými provinciemi – **silná kompetice** (Darwin – “boj o život“)

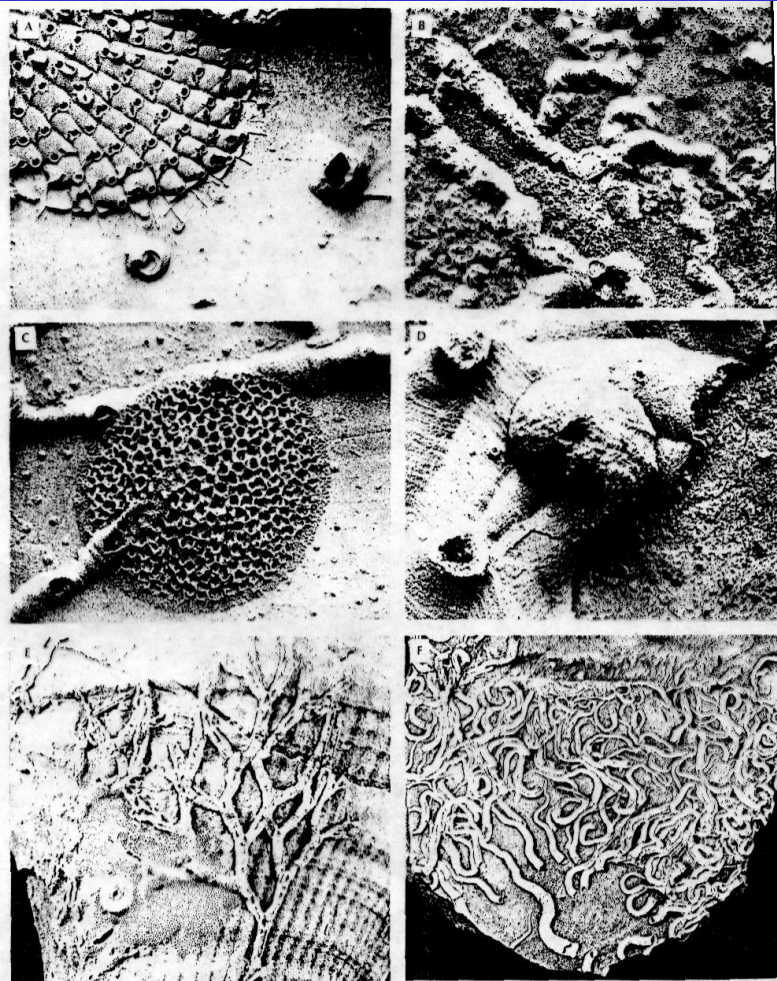

Fig. 2 Encrusting animals and their interactions. A, Sheet-like cheilostome bryozoan *Schizoporella* growing towards a polychaete tube *Spirorbis* and a small barnacle; Recent, Adriatic Sea ($\times 10$). B, Linear growth-form in encrusting foraminifers *Nitidulimella*; Upper Jurassic, Normandy, France ($\times 42$). C, Reciprocal overgrowth between a sheet-like sponge and a runner-like cyclostome bryozoan; the upper part of the sponge is overgrowing the branch flanks of the bryozoan, but a branch of the bryozoan is overgrowing the sponge at the bottom left; Upper Cretaceous, Norfolk, U.K. ($\times 14$). D, *Spirorbis* fouling the surface of the cyclostome bryozoan *Sagocella*; Silurian, Gotland, Sweden ($\times 57$). E, Runner-like tabulate *Aulopora*, partly overgrown by the basal holdfast of a cryptostome bryozoan, encrusting the epitheca of a solitary rugose coral; Silurian, Gotland, Sweden ($\times 3$). F, Dense encrustation of serpulid polychaetes on a cobble; Middle Jurassic, Gloucestershire, U.K. ($\times 1.4$).

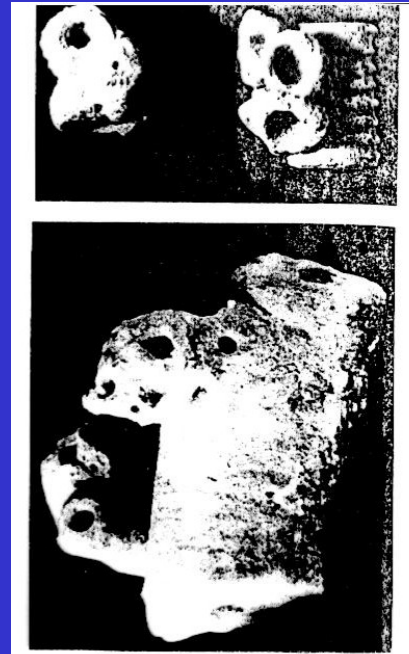
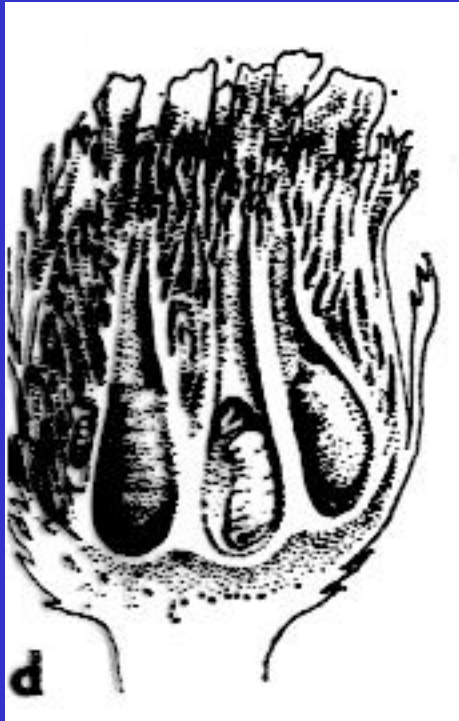
konkurence o prostor

Parazitismus – *jedna populace* (paraziti) **napadá druhou** (hostitele) a **získává z ní** pro sebe **potravu** způsobem, který je **pro hostitele škodlivý**, avšak **nevede k jeho okamžitému zániku**.

Ektoparaziti (na povrchu těla) , **endoparaziti** (uvnitř těla hostitele).

Parazitismus **příležitostný** (fakultativní) x **nezbytný** (obligatorní - *životní závislost na hostiteli, obvykle vysoká specializace, rozvoj rozmnožovacího ústrojí, redukce smyslových a pohybových, někdy trávicích orgánů - např. červi– lilijice, koráli..., koevoluce s hostitelem*). Někdy více druhů hostitelů (**mezihostitelé**), paraziti parazitů (**hyperparaziti**), **patogenie** (infekce v těle hostitele – viry, bakterie...)

Fosilní paraziti – jen pokud vedou ke **změně morfologie tvrdých částí hostitele** (háčky, „nádory“ ...)

Stonky lilijic z vápenců zličovských s patologickými nádory způsobenými parazity: nahore vlevo – část napadeného stonku z boku, nahore vpravo – stoněk shora, dole – jiný úlomek. Praha-Zličov, lom „U kapličky“

stopy parazitismu u fosilií

paraziti a hyperparaziti v květech chrpiny

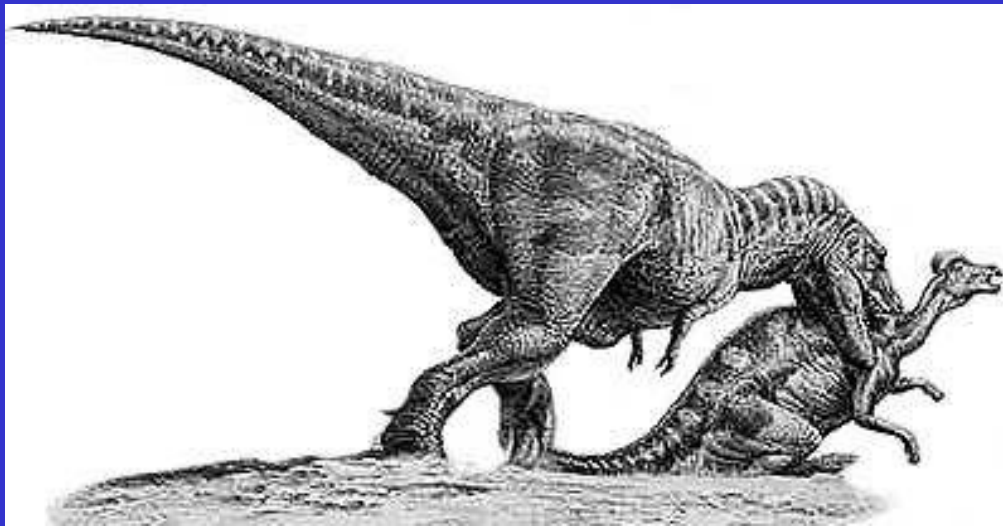
Predace – jedna populace (dravci) napadá druhou (kořist) a pro potravu ji ihned zabíjí.

patrně nejrozšířenější vztah mezi organismy v přírodě.

Vzájemná závislost dravců a jejich *hlavní* kořisti (populační hustota...).

Specifická přizpůsobení – smyslové orgány, spolupráce více jedinců, krycí zbarvení, mechanická a chemická ochrana – trny, krunýře...)

Predace + parazitismus = exploatace (=využívání)

Tyrannosaurus

Anomalocaris (burgesské břidlice)

Chemické reakce mezi organismy

a) Vnitrodruhové:

Autotoxiny – produkty metabolismu, toxické nebo brzdící (inhibující) účinky – vliv na hustotu populace ap.
Feromony – **informace** (vyhledávání jedinců opačného pohlaví, navození sexuálního chování, poplašné či obranné signály, vyznačení teritoria apod.)

b) Mezidruhové

Allomony – výhody pro organismus, který je produkuje (např. odpuzování, usnadňování úniku – sépie, pomoc v konkurenci - brzdí nebo vytlačují jiné druhy, otrava kořisti, modifikace růstu jiného druhu, lákání kořisti k predátorovi...)

Kairomony – výhody pro příjemce (informace - umístění potravy, jedovatost, růstové hormony apod.)

Sinomony – výhody pro produkující i přijímající organismy (vůně květů hmyzosnubných rostlin...)

Inhibitory – brzdí růst ostatních druhů nebo otravují okolí bez výhody pro producenta (bakteriální toxiny, toxiny sinic...)

Potrava

Podle způsobu získávání uhlíku:

Autotrofové (producenti) – uhlík získávají z CO₂

Heterotrofové (konzumenti) – uhlík získávají z organických sloučenin

Mixotrofové - bakterie a prvoci, kteří mohou získávat uhlík oběma způsoby

Podle zdroje energie:

Fototrofové – ze světla

Chemotrofové – z oxidace organických nebo anorganických sloučenin

Heterotrofní organismy

- podle typu potravy a způsobu jejího získávání:
- **biofágové** - konzumují jiné živé organismy
- **nekrofágové** - konzumují uhynulá a rozkládající se těla

fytofágové (býložravci a rostlinní cizopasníci)

zoofágové (dravci a živočišní cizopasníci)

Býložravci (herbivoři)

žíví se rostlinami (někdy specializace)

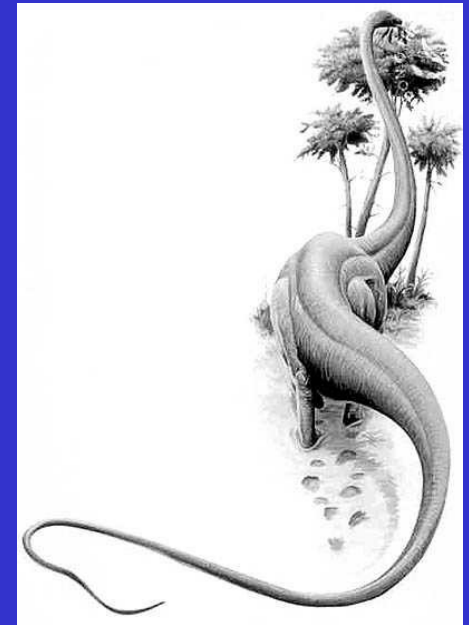

kolibřík

koroun

Seismosaurus

Masožravci (karnivoři)

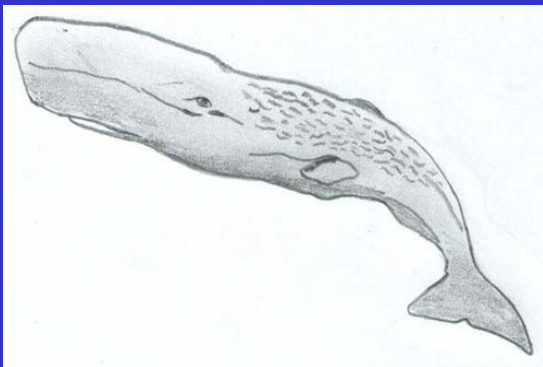
- živí se masem jiných živočichů, které loví a zabíjejí (častá specializace, někdy velmi výrazná)
někteří se živí jen krví kořisti (nezabíjejí ji), ***kanibalismus*** – požívání jedinců téhož druhu

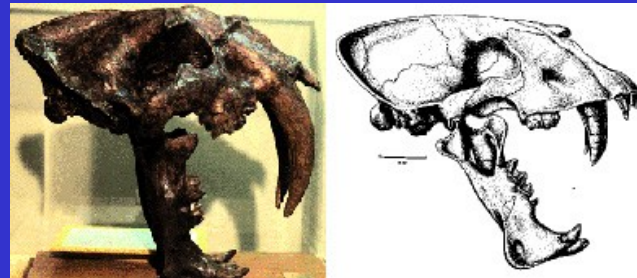
Homotherium

upíři (*Desmodus*)

vorvani (*hlavonožci*)

Smilodon

pavouci

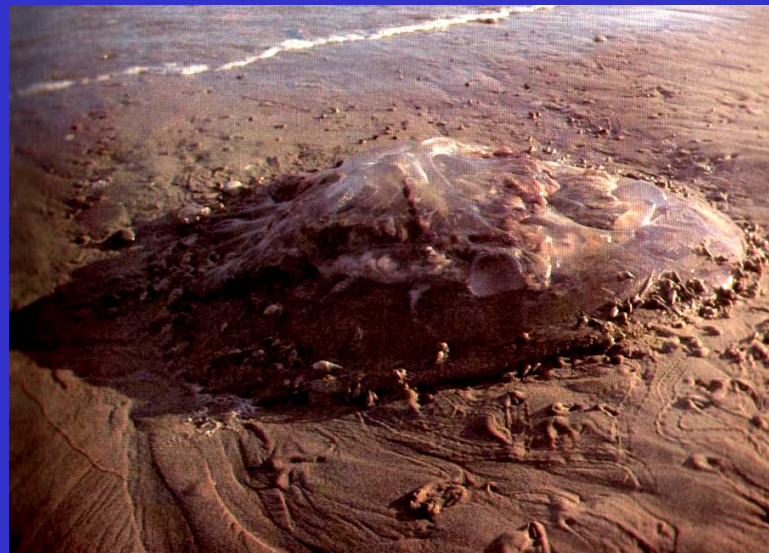

Nekrofágové (mrchožrouti)

živí se mrtvými těly, která dosud nejsou v rozkladu

Saprofágové – konzumují rozkládající se těla

Koprofágové – živí se výkaly a trusem

hyena

mořští plži konzumují uhynulou medúzu

hrobařík

skarabeus

Všežravci (omnivoři)

heterogenní skupina, typy vzniklé z býložravců i masožravců

medvědi - *Ursus spelaeus*

primáti

potkani

Homo erectus

Požírači substrátu

žíví se organickým detritem na povrchu nebo uvnitř sedimentu (někdy preference urč. typu substrátu)
vybíraví – např. většina „uklízečů“ (*metaři = scavengers*)

nevybíraví – požírají i sediment – např. sumýši

sumýši

rejnoci

trilobiti

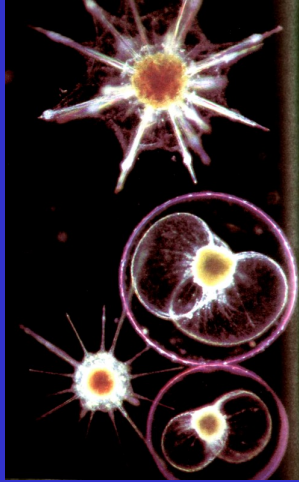

Požírači suspenze (filtrátoři)

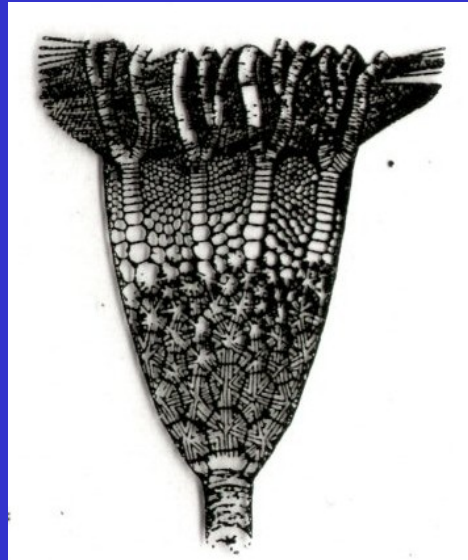
Zachycování a filtrování organických částic a mikroorganismů vznášejících se ve vodě speciální lapací zařízení (lofofóry, chapadla pokrytá slizem, ramena...), často sesilní bentos

zooplankton, fytoplankton

ramenonožci

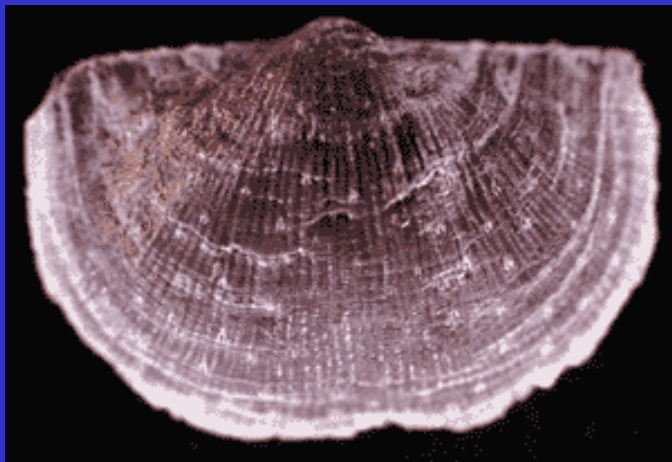

lilijice

živočišné houby

lofofór

Spásání (grazing, grazers)

povlaky sinic, řas a mikroorganismů - oškrabování z tvrdých podkladů

plži

papouščí ryby

chroustnatky

Osmotrofové

živiny získávají z okolí osmoticky, obvykle celým povrchem těla (mikrobi, rostliny, endoparaziti)

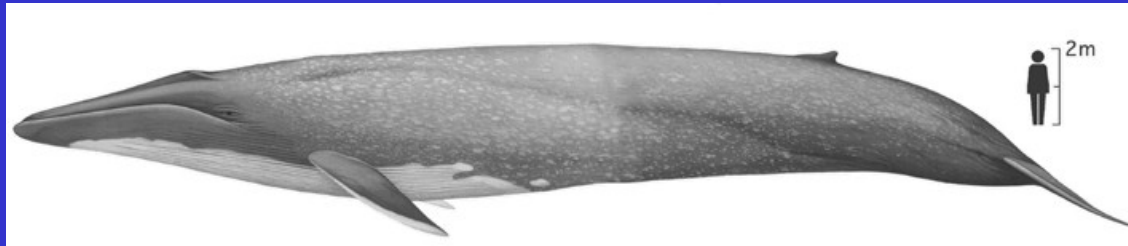
Mikrofágové x makrofágové

Přizpůsobení organismů prostředí

Pelagos – všechny organismy žijící ve vodním sloupci (nekton+plankton)

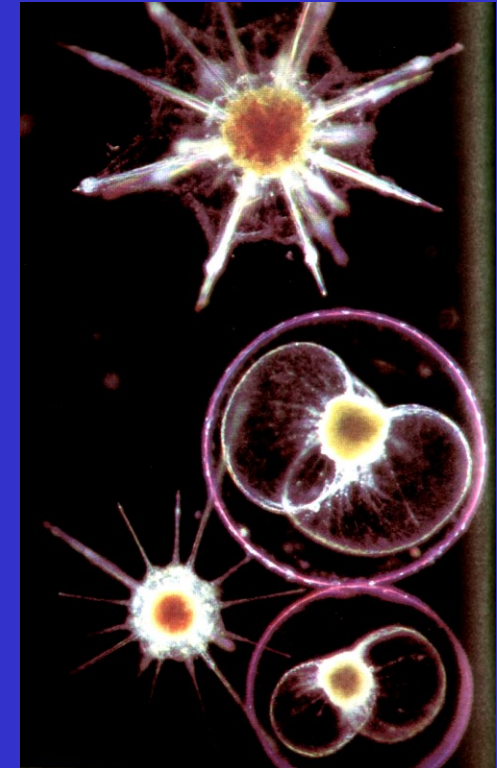
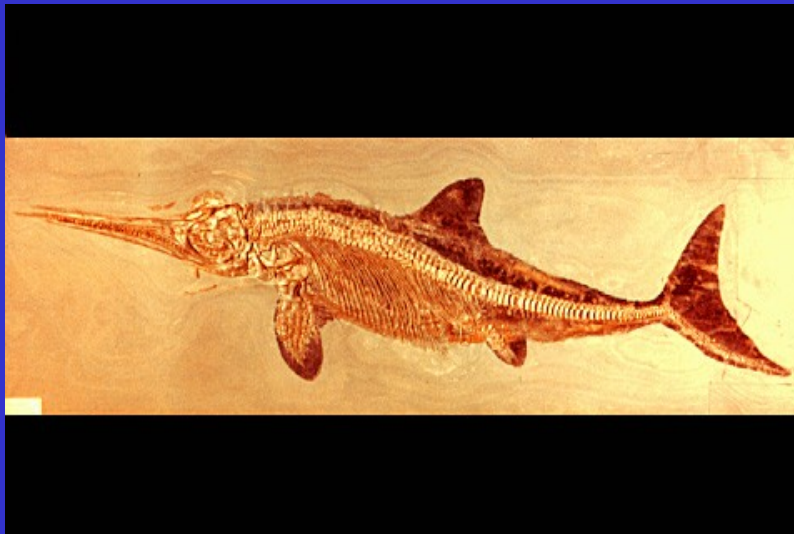
- **Plankton** – vznáší se ve vodě, schopen omezeného vlastního pohybu

- **Nekton** – aktivně plave, schopen dlouhodobého cíleného pohybu ve vodě

nekton

plejtvák obrovský

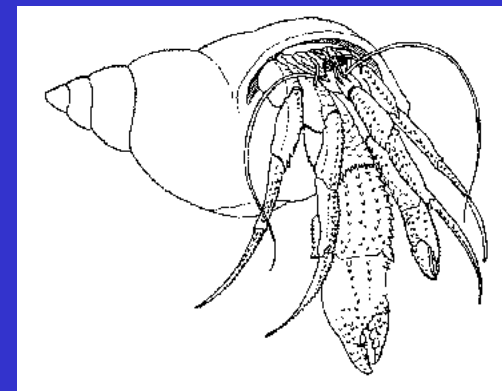
plankton

Bentos – žije na dně nebo hrabe v sedimentech dna
(vagilní, sesilní, nektobentos...)

- **Infauna (endobionti)** – uvnitř substrátu

- **Epifauna (epibionti)** – na povrchu substrátu

Edafon – v půdě

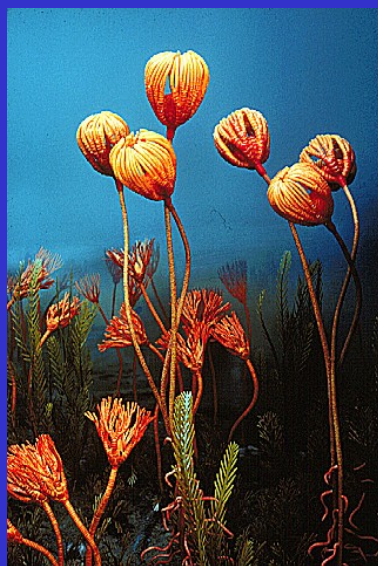
vagilní bentos

nektobentos

sesilní bentos

ADAPTACE

= přizpůsobení organismů prostředí (**morfologické, fyziologické, etologické**)

Paleoekologie – studium **adaptivní funkční morfologie** – interpretace prostředí, v němž organismus žil

3 metody:

- **Homologie** - přímá pozorování (druh žije nebo žijí jeho blízcí příbuzní)

- **Analogie** – k morfologicky podobným znakům recentních druhů, které nejsou příbuzné (hydrodynamický tvar, stáčení, trny...)

- Studium **mechanických vlastností** schránek (např. hydrodynamické...)

Pozor! *Každá struktura může mít víc než jednu funkci, morfologický znak, který se podílí na různých funkcích, je zpravidla kompromisem (např. tloušťka schránky...)*

homologie

© Pamela Gore, 1996

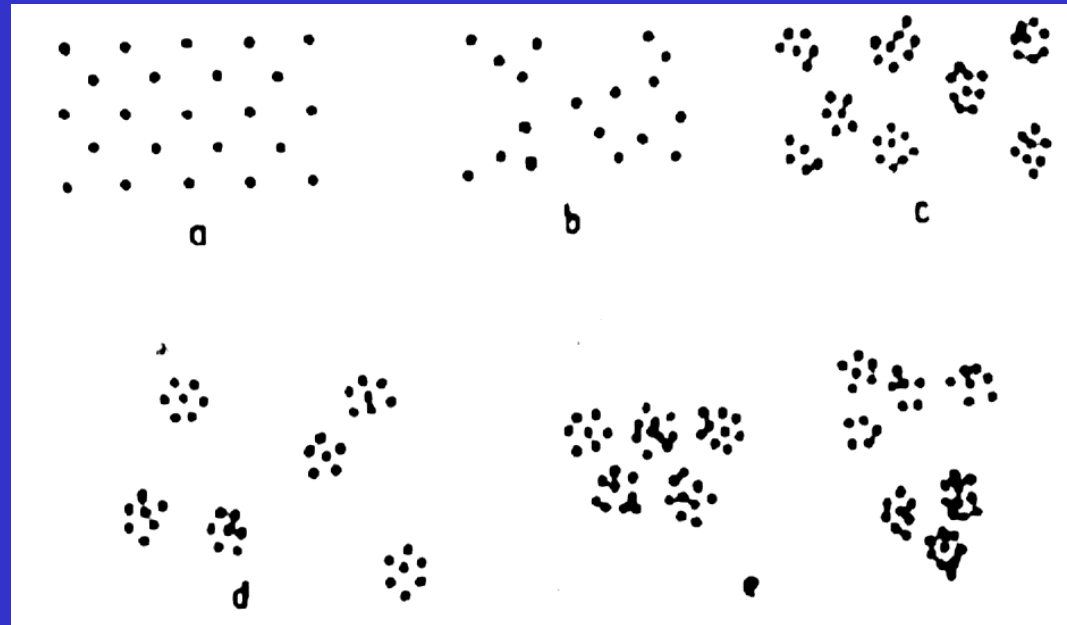
analogie

POPULACE

= jedinci téhož druhu, žijící společně ve stejném čase a prostoru a vzájemně se ovlivňující – interakce s jinými populacemi a se životním prostředím

Různé způsoby rozmístění jedinců v populaci

Rozmístění jedinců v paleopopulacích

závisí na typu organismu, typu prostředí a diagenetických procesech
sesilní bentos, infauna - často stejně jako za života
vagilní bentos – většinou transport, shluky,
rovnoměrné rozmístění se mění na náhodné,
někdy koncentrace proudy podle tvarů a rozměrů –
lumachely

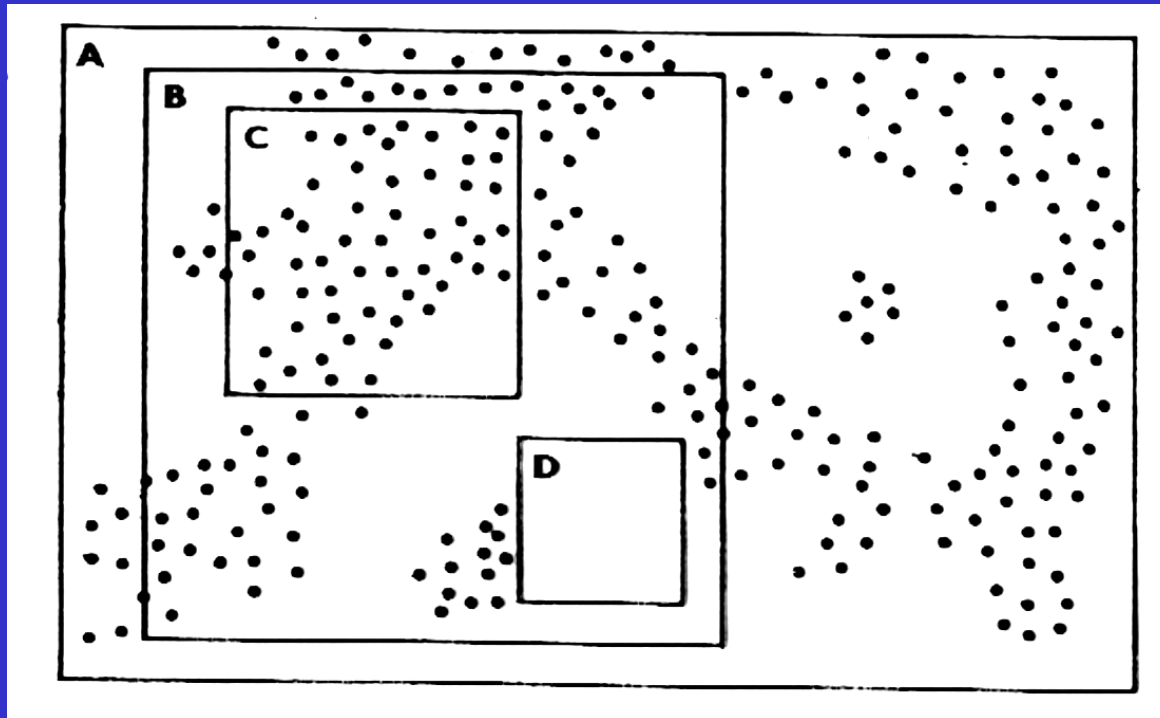
Způsoby rozmístění jedinců uvnitř populace: a – pravidelné, b – náhodné, c – v pravidelně rozložených seskupeních, d – v náhodně rozložených seskupeních, e – ve shloučených seskupeních. Největší nebezpečí zkreslení výsledků vlivem nevhodně zvolené velikosti statistického vzorku (např. při studiu hustoty populace) hrozí v případě rozmístění jedinců typu c, d, e. Zde je výhodnější sčítat celá seskupení a výsledek vynásobit průměrným počtem jedinců v nich. Podle P. Douvigneauda 1988.

Hustota populace

= počet jedinců (abundance) na jednotku plochy nebo objemu

sčítání (v paleoekologii např. u sesilního bentosu nebo u infauny v životní poloze),
vzorkování (mikropaleontologie)

Důležité – velikost, počet a rozmístění sčítacích ploch

Možnosti zkraslení výsledků při vzorkování populace v případě nepravidelného rozmístění jedinců. Je zřejmé, že při různé velikosti sčítací plochy (a - d) zjistíme různou populační hustotu. V tom případě volíme větší počet menších sčítacích ploch. Podle B. Lososa a kol. 1984.

Množivost (natalita)

= schopnost populace rozmnožovat se, většinou omezeno na urč. období života, závisí na podmínkách prostředí, na složení a početnosti populace

Rychlost rozmnožování – u různých druhů různá, buď stabilní nebo proměnlivá po celé reprodukční období, vysoká – mladé populace pronikající do nového prostředí

Úmrtnost (mortalita)

úbytek jedinců v populaci (rychlost vymírání) – počet uhynulých jedinců za jednotku času nebo podíl z celkového počtu jedinců původní populace. Důležité faktory - průměrný věk a doba, po kterou je zapojen do reprodukčního procesu

Masová mortalita – často ve fosilním záznamu (důsledek katastrofy...)

Vyhynutí (extinkce) druhu – masové hynutí v celém areálu rozšíření

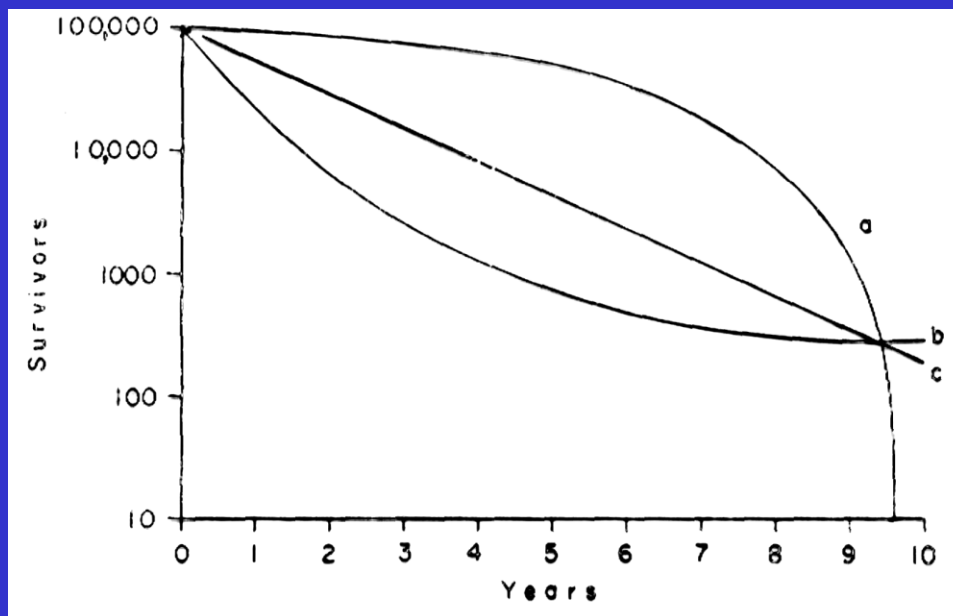
Hromadné vymírání – současná extinkce mnoha druhů

Natalita větší než mortalita – zvětšování početnosti a naopak

Křivky úmrtnosti

a-rostoucí b-klesající c- konstantní

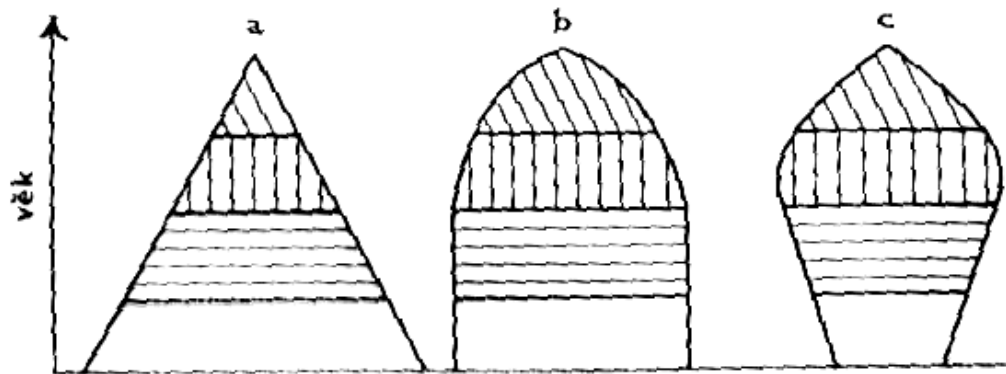
Three types of mortality rates. (a) increasing; (b) decreasing; (c) constant. In addition to these three types is the sigmoid form shown in Figure 225. (From G. Y. Craig and G. Oertel, 1966, *Quarterly Journal of the Geological Society of London*, 122, pp. 315-355, Figure 4. Copyright © 1966 by Geological Society of London.)

Složení populace

poměr pohlaví (paleoekologie - jen u druhů s výrazným *pohlavním dimorfismem* - ostrakodi, amoniti, nebo střídajících *pohlavní a nepohlavní generace* - dírkovci)

Věkové složení populací – dominantní věkové třídy

Věkové struktury populace: a populace v rozvoji, b stálá populace, c vymírající populace; věkové třídy znázorněny různým šrafováním (podle ODUMA)

Paleoekologie – věkové třídy lze nahradit některým z tělesných rozměrů

Určení individuálního stáří fosilií – přírůstkové proužky, opotřebením zubů,

relativní stáří – podle rozměrů

exuviace – věkové třídy odpovídají jednotlivým růstovým stadiím

Kolísání početnosti populace – populační dynamika

– důsledek změn faktorů prostředí (potrava, teplota...)

- dědičné vlastnosti druhů

Oscilace – krátkodobé změny během roku, fluktuace – dlouhodobé výkyvy během více let

Katastrofální přemnožení (gradace) – početnost populace přesáhne únosnou kapacitu prostředí, po gradačním vrcholu – prudký pokles početnosti do minimálních hodnot (drobní býložravci ...)

Migrace:

vnitřní – pohyb v prostoru populace

emigrace (vystěhování) – aktivní, pasivní (*vysoké populační hustoty - brání stresu, šíření populace a rozšiřování areálu druhu*), *expanze, regrese*

imigrace (přistěhování) – při malé populační hustotě může zabránit vyhynutí

Významné – ekologické bariéry (většinou geografické)

periodická stěhování se zpětným návratem – sezónní klimatické změny, střídání dne a noci
(hloubkové migrace planktonu)

Organismy

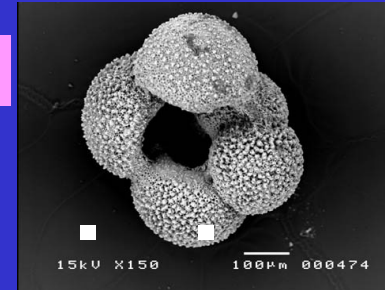
r – specialisté (r - stratégové)

(vysoký reprodukční potenciál r)

hraboš

Globigerina

X

mšice

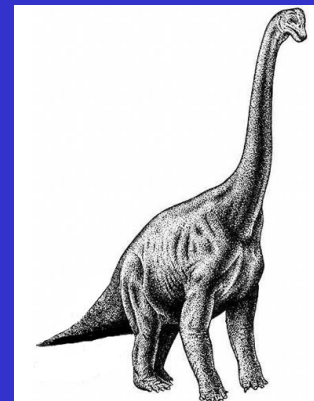
Deinotherium

K – specialisté (K – stratégové)

(únosná kapacita prostředí K)

Brachiosaurus

panda

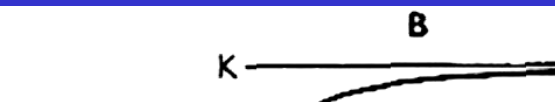
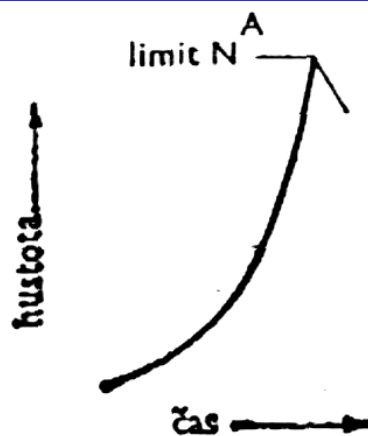

Populační dynamika

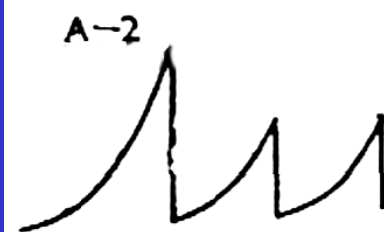
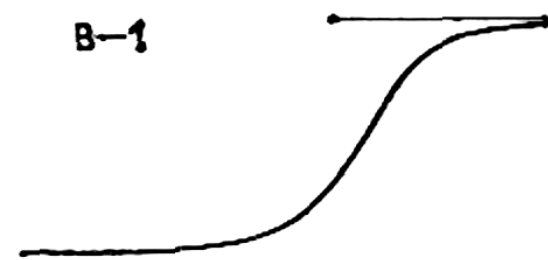
A: *r* - specialisté

B: *K* - specialisté

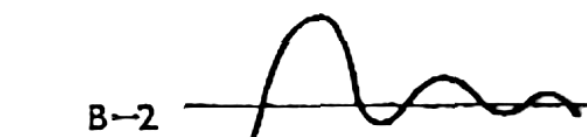
Některé případy
růstu populace v aritmetickém měřítku, znázorňující formu růstu tvaru *f* (exponenciální - A) a tvaru *S* (sigmoidní - B) i některé varianty.

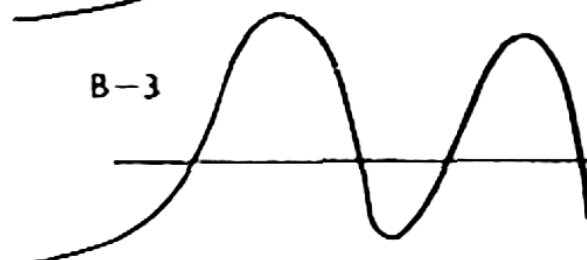
B-1

B-2

B-3

BIOCENÓZA

= společenstvo, soubor všech populací žijících v daném čase na daném území a navzájem spjatých vazbami

Vlastnosti biocenóz

A) Kvantitativní

Hustota druhů = počet druhů na jednotku plochy nebo objemu - pokryvnost populace

Abundance = počet všech jedinců bez ohledu na druhovou příslušnost vztažený k jednotce plochy nebo objemu (paleoekologie - POZOR na časové zprůměrování!)

Relativní abundance - fosilie **nepřítomné - vzácné – řídké – početné - velmi početné - masový výskyt**

Biomasa = hmotnost všech organismů v biocenóze v určitém okamžiku (změny = změny produktivity)

Paleoekologie – nelze měřit

B) Strukturální

Druhová skladba (druhové spektrum) = souhrn všech druhů v biocenóze (oryktocenóze...)

Diverzita = druhová rozmanitost, počet druhů v biocenóze (někdy respektuje i poměrné zastoupení jedinců v druzích)

Dominance = převaha některých druhů ve společenstvu (funkční, početní)

ekologické dominanty, společenstvo s vysokou dominancí x vyrovnané společenstvo

hlavní (dominantní) druh – více než 10% biocenózy

doprovodný (influentní) – 5-10%

přídavný (akcesorický) – méně než 5%

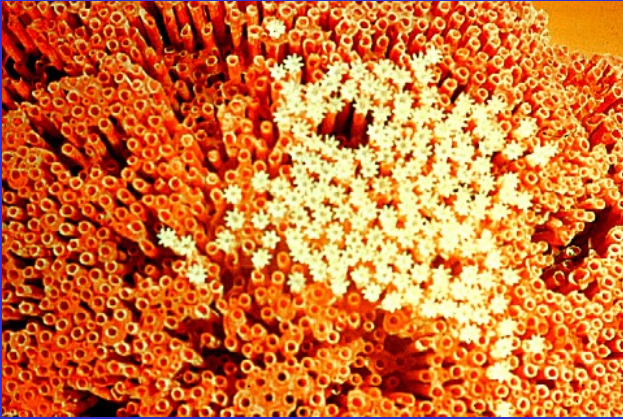
Ekvitabilita = vyrovnanost, nepřímo úměrná dominanci

obvykle několik druhů s velkým počtem jedinců a velký počet druhů se středním nebo malým počtem jedinců, drobné druhy podstatně více jedinců než velké

C) Vztahové

Fidelita = stupeň vázanosti (věrnosti) druhu k určité biocenóze

vysoká – stenovalentní druhy s výraznými adaptacemi X **nížká** – euryvalentní druhy

hermatypní koráli

X

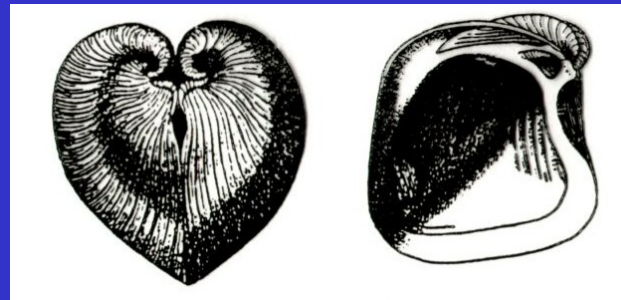
Porifera

Koordinace = stupeň společného výskytu dvou nebo více druhů ve společenstvu (stejné nároky na prostředí, úkryty, mezidruhové vztahy...)

Melanopsis

+

Congeria

(panon)

Ekologická sukcese biocenóz

= zákonité, dlouhodobé, neperiodické a bez vnějšího zásahu nevratné změny biocenózy, resp. časový sled na sebe navazujících biocenóz

Postupná směna druhů v sukcesní řadě – populace mění prostředí a vytvářejí vhodné podmínky pro jiné populace

Primární sukcese

A) Pionýrské společenstvo

biologicky prázdný prostor – tzv. pionýrské druhy – mění okolní prostředí a připravují je pro imigraci dalších druhů (větš. drobné autotrofní druhy, r-strategové, málo vyvážená vnitřní struktura, malý počet vazeb, nízký stupeň uspořádanosti, změny vnějších podmínek - výrazné kolísání individuální četnosti druhů, výrazná dominance jednoho nebo několika druhů

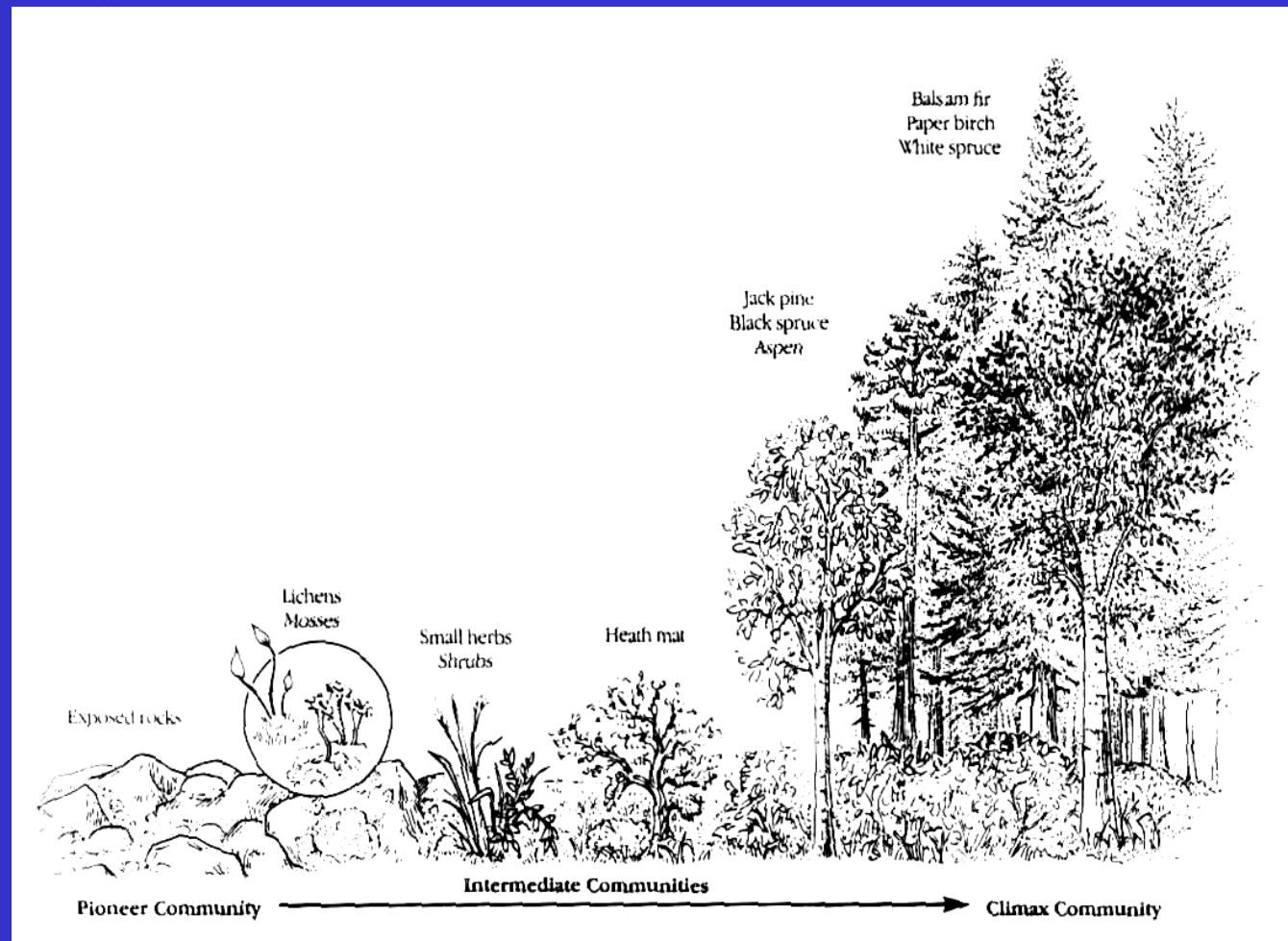
B) Další vývoj – postupná záměna druhů

C) Klimaxové stadium

vysoká diverzita a ekvitabilita, převaha K- strategů, vysoká kompetice, užší niky, účinný metabolismus, velká specializace, hospodárné využívání dostupné energie, početnost blízko horní hranice úživnosti prostředí (K – selekce), velký počet mezidruhových vztahů, vysoká stabilita společenstva, dlouhé potravní řetězce - homeostatický systém

Primární sukcese

pionýrské společenstvo

klimaxové společenstvo

A representation of primary succession on Isle Royale, located in Lake Superior. Rock exposed by the retreat of glaciers is colonized by lichens, then mosses, followed by other plant communities leading to a climax community. One biotic community replaces another until a mature community is formed. During succession the plants of each community alter their habitat so drastically that conditions become more suitable for other species.

Sekundární sukcese

Sukcese opakovaně přerušována nebo zastavena – zmlazení (rejuvenace ekosystému)

Sukcese po zmlazení = sekundární sukcese, zpětná, regresivní sukcese

Sekundární sukcese

pole

0-1 r.

Crabgrass
colonizes first.

0-1

1-3

Tall grass/
herbaceous plants

1-3

3-10

Pines invade

3-10

10-30

Established
pine forest

10-30

30-70

Hardwoods
invade

30-70

les

70+

Hardwood forest
climax

70+

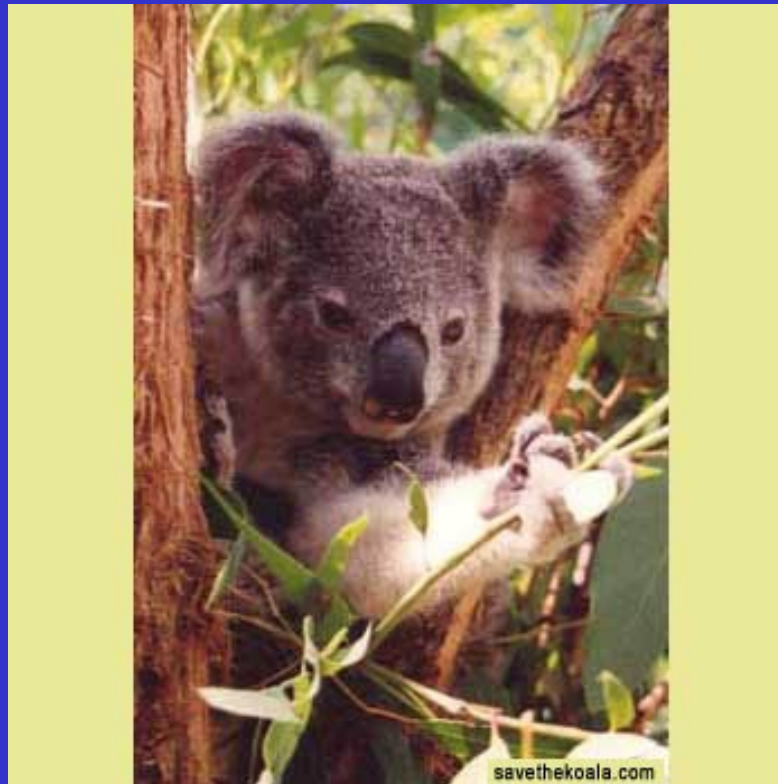
Stabilita biocenóz

= schopnost setrvat v původním stavu nebo se do něj vrátit

2 složky: a) **odolnost (rezistence)** – schopnost odolat vychýlení nebo je udržet v únosné míře bez narušení funkce systému b) **pružnost** – schopnost vrátit se po vychýlení do původního stavu, resp. rychlost odstranění následků změn prostředí

Mladší sukcesní stadia – menší odolnost, ale větší pružnost (převaha r-stratégů), ***vyzrálejší stadia – větší odolnost, ale menší pružnost*** (více K – stratégů)

Stabilitu ovlivňuje: bohatství strukturních vztahů, autekologické vlastnosti jednotlivých druhů, zvl. dominantních. **Úzká specializace – omezení kompetice, ale snížení rezistence** ke změnám podmínek

koala

Biocenotické principy

1. Druhová diverzita závisí na pestrosti životních podmínek.

(čím rozmanitější, tím více druhů a nízká hustota populací, a naopak)

2. Biocenóza je druhově tím chudší, čím více se životní podmínky biotopu odchyľují od optima

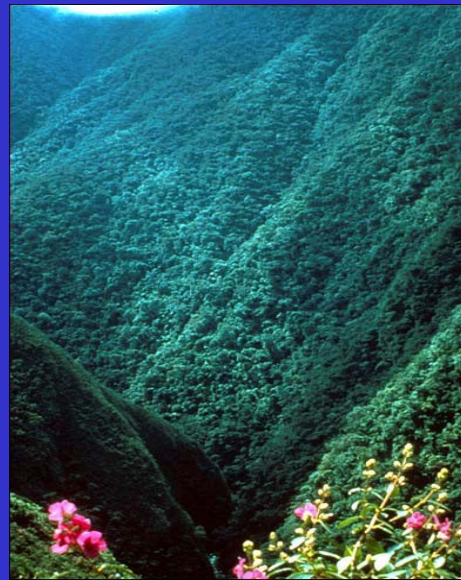
(málo druhů, ale vysoká početnost populací).

3. Biocenóza je druhově tím bohatší, vyrovnanější a stabilnější, čím jsou životní podmínky v biotopu stálejší a naopak (i v méně příznivých, ale stabilních prostředích se početnost zastoupených druhů zvětšuje s délkou trvání stabilních podmínek)

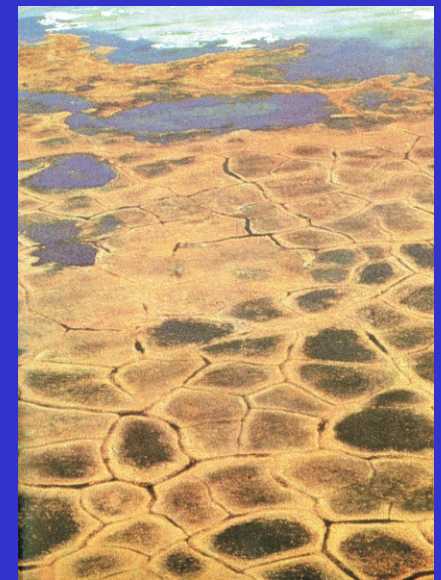
Diverzita společenstva – podmíněna i délkou katastrofami nepřerušované evoluce (zvyšování specializace, zmenšování ekologických nik nebo jejich členění, zmnožení biologických interakcí)

korálový útes

tropické deštné pralesy

tundra

Potravní (trofická) struktura společenstev

Potravní (trofický) řetězec = přenos energie obsažené v rostlinách přes organismy, které je požívají a jsou dále samy požívány.

Nízká účinnost přenosu energie – 5-15%, max. 30% - počet stupňů omezen (4-6).

1) Pástevní řetězec

zelené rostliny n. chemosyntetizující bakterie – býložravci – masožravci

2) Detritový řetězec

odumřelá organická hmota – mikroorganismy – požírači detritu – požírači požíračů detritu

Propojení potravních řetězců – **potravní (trofická) síť**

Potravní (trofické) úrovně

Producenti – zelené rostliny

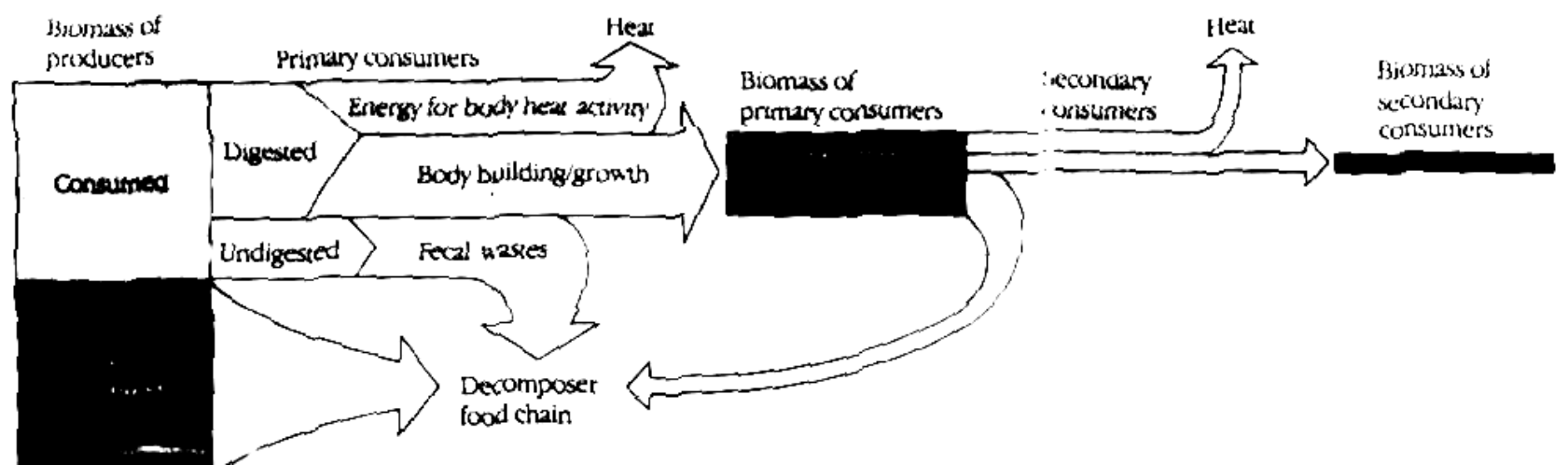
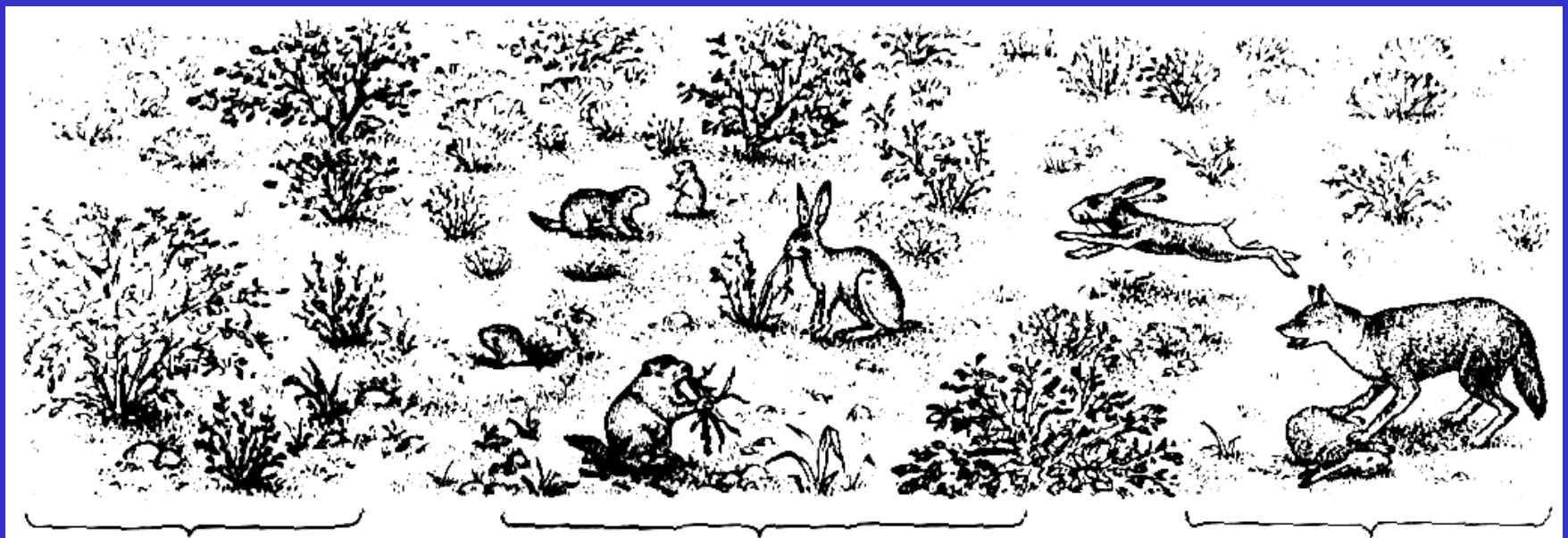
Primární konzumenti – býložravci

Sekundární konzumenti – masožravci živící se býložravci

Terciární konzumenti – masožravci živící se masožravci

Dekompozitoři (rozkladači) – rozkládají odumřelou org. hmotu na jednoduché látky

Energy and nutrient flow through the ecosystem. Note that a large fraction of the biomass of the first trophic level is not consumed. Also note the losses from one trophic level to the next.

EKOSYSTÉMY

= biocenózy + abiotické prostředí

Globální ekosystém = biosféra (Suess 1875)

cca 3 km zemské kůry až horní hranice troposféry (8-10 km póly, 16-18 km rovník) - trvale obydlený prostor menší

4 základní funkční složky:

ekosféra (= souhrn všech biotopů)

producenti (= všechny autotrofní organismy)

konzumenti (= všichni heterotrofní makrokozumenti)

dekompozitoři (= heterotrofní mikrokozumenti)

Noosféra = *sféra lidského rozumu*

Technosféra = *současná etapa vývoje biosféry*

Každý ekosystém – koloběh látek a tok energie

- a) extrakce biogenních prvků z anorganických sloučenin a převod na organické sloučeniny
- b) průchod trofickými řetězci
- c) po odumření organismů dekompozice (= opětovné uvolňování prvků do fondu minerálních živin)

Ekologická nika – funkce (role) jedince v ekosystému – suma adaptací organismu

Biogeochemické cykly

= specifické koloběhy jednotlivých prvků (přechod z prostředí do živých organismů a zpět)

uhlík – dusík – fosfor – síra – vápník – křemík

Výměnný fond – část prvku, která se účastní rychlé výměny mezi organismy a jejich okolím

Základní zásobník – zbytek, zdroj pro výměnný fond, do organismů může přecházet za dlouhou dobu (desítky až miliardy let)

Plynné typy cyklů (C, N, O)

základní zásobník = atmosféra nebo hydrosféra, rychlé vyrovnávání rozdílů v distribuci prvku

Sedimentární typy cyklů (P, S, Si...)

základní zásobník = litosféra, méně stabilní, uvolňování prvků při zvětrávání hornin

někdy **stagnace** = značná část prvku dlouhodobě mimo dosah organismů (hlubší části litosféry)

Jiné dělení:

A) Biotický cyklus (malý koloběh) = koloběh prvku uvnitř ekosystému

a) Fáze absorpce prvků z prostředí a jejich přenos trofickými řetězci

b) Fáze restituce – část prvku uložena (opadanka, mršiny, výkaly apod.) nebo vyloučena respirací

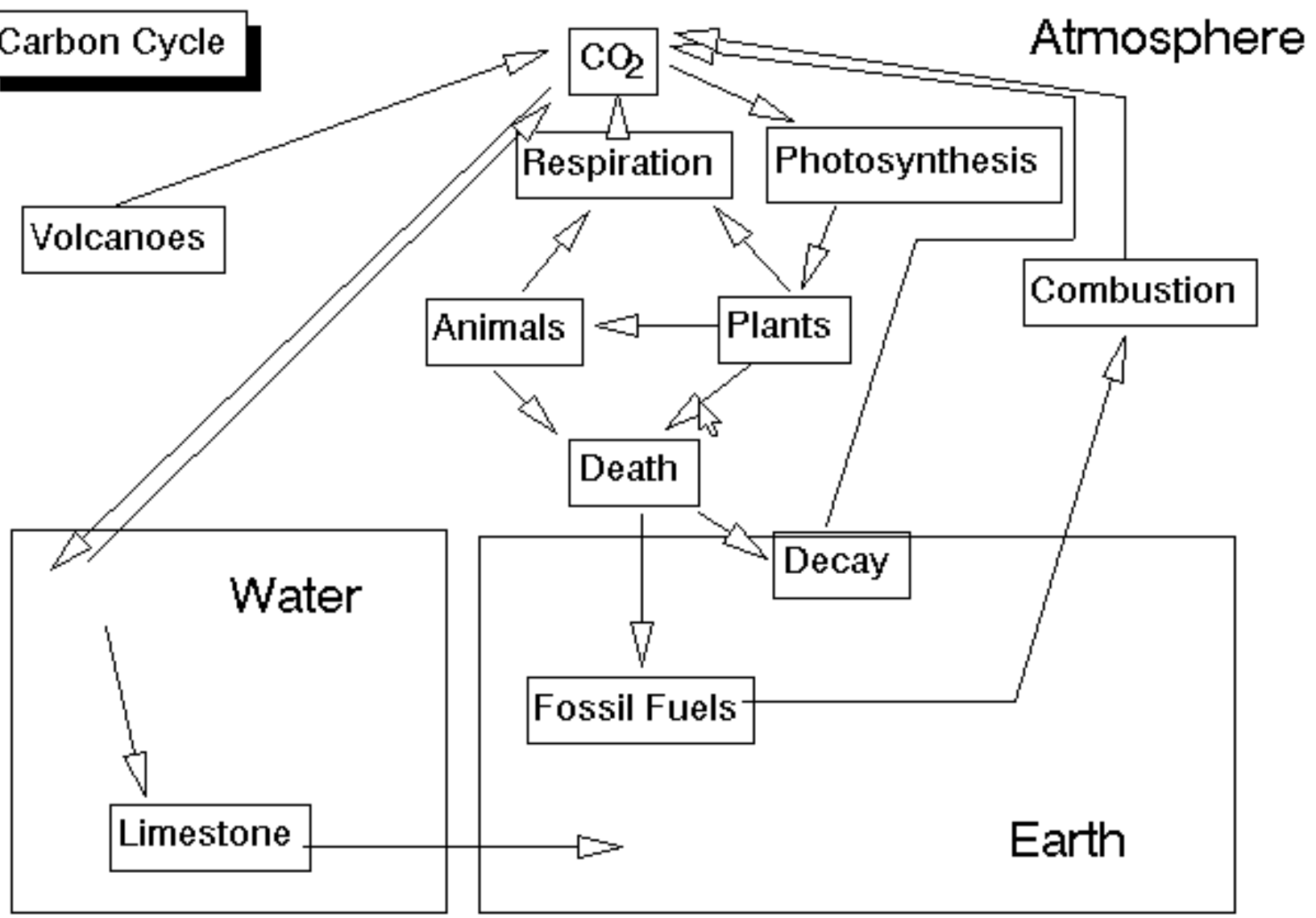
c) Fáze mineralizace – prvky převáděny na anorganické sloučeniny (pak znovu absorpce ...)

B) Geologický cyklus (velký koloběh) - napojen na biotický cyklus

Prvky ve fázi restituce nebo mineralizace - **součástí sedimentů** (ropa, uhlí, karbonáty, pyrit, silicity...), do biotického cyklu se vrací až **po zvětrání hornin** (zpoždění – až miliardy let)

Cyklus uhlíku

Carbon Cycle

Změny biogeochemických cyklů během existence biosféry

Příčiny: *evoluční inovace fyziologických procesů, ekologické adaptace organismů*
nový způsob využití energie = vznik nových skupin organismů- delší a složitější toky energie
a trofické řetězce, rozšíření sféry působení živé hmoty na neživou přírodu

Významné evoluční inovace:

a) Fyziologické – např. *vznik mineralizovaných skeletů* (vliv na cykly Ca, Si a P)

b) Ekologické – např. *výstup rostlin na souš* (silur) – vliv na koloběh vody, zvětrávání, klima..., *vznik létajících obratlovců živících se mořskými rybami* (přenos prvků, hlavně P, z mořských do kontinentálních ekosystémů), *vznik planktonních organismů s mineralizovanými skelety* (koloběh Ca, Si, distribuce těchto prvků v hlubokomořských sedimentech a na šelfech)